

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
แบบรายงานการดำเนินโครงการ	1
แผนการปฏิบัติงาน	3
เครื่องจักสานของไทย	4
เครื่องจักสานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	7
เครื่องมือที่ใช้ในการทำเครื่องจักสาน	12
คุณสมบัติของไม้ไม่เกี่ยวกับการจักสาน	13
การจักและการเหลาดอก	15
1. อำเภอตระการพืชผล	17
1.1 ตำบลเกษม	17
- ก่องข้าว	19
- กระติบข้าว	23
- ช้อง	26
- ตุ่ม	30
1.2 ตำบลไหล่สูง	33
- หวดนึ่งข้าว	33
2. อำเภอเดชอุดม	37
2.1 ตำบลกลาง	37
- ไช (ขนาดจั่ว)	38
- คันไช (ขนาดจั่ว)	41
- ช้อง (ขนาดจั่ว)	45
- คุน้ำ (ขนาดจั่ว)	48
2.2 ตำบลนากระแซง	52
- ตุ่มนก	53
- ก่องข้าว	57
- ช้อง	60
- ช้องลอย (ช้องเป็ด)	63
3. อำเภวารินชำราบ	65
3.1 ตำบลนุ่งหวาย	65
- ก่องข้าว	65

เรื่อง	หน้า
3.2 ค. โนนโพนน	71
- ก่องข้าว	71
4. อำเภอสำโรง	76
4.1 ตำบลสำโรง	76
- ก่องข้าว	76
5. อำเภอกุดข้าวปุ้น	82
5.1 ตำบลกาบิน	82
- หมวก	82
6. อำเภอโขงเจียม	86
6.1 ตำบลห้วยไผ่	86
- กระติบข้าว	86
7. อำเภออุบลหาริก	91
7.1 ตำบลคอแลน	91
- หวดนึ่งข้าว	

แบบรายงานการดำเนินโครงการ
อนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่ และพัฒนาศาสนาและศิลปวัฒนธรรม

ชื่อโครงการ : โครงการรวบรวมข้อมูลงานหัตถกรรมเครื่องจักสานไม้ไผ่และหวาย

ผู้รับผิดชอบโครงการ : นางประทับใจ สิกขา

หน่วยงานที่รับผิดชอบ : ฝ่ายเทคโนโลยีทางการศึกษา สำนักวิทยบริการ
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ผู้ร่วมโครงการ :

นางสาวศุภลักษณ์ มาคุณตน

ประเภทของงาน : เป็นโครงการอนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่ และพัฒนาศาสนาและวัฒนธรรม
ในลักษณะการสำรวจ ศึกษา และวิจัยเพื่อการรวบรวมข้อมูล

ความสำคัญ หรือความเป็นมา หรือ หลักการและเหตุผล

เครื่องจักสานไม้ไผ่และหวาย เป็นผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของมนุษย์มาช้านาน จัดเป็นงานหัตถกรรมเก่าแก่ที่สุดประเภทหนึ่ง เพื่อสนองประโยชน์ใช้สอยการดำรงชีวิต เครื่องจักสานไม้ไผ่และหวาย ก่อเกิดขึ้นมาจากชีวิตความเป็นอยู่ระดับพื้นบ้านในสังคมเกษตรกรรม และวิวัฒนาการเรื่อยมาจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งต่อกันไป เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ได้ดีที่สุด มีการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ให้สวยงามนำไปใช้ในการอุปโภคบริโภค หรือใช้สอยในพิธีกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละท้องถิ่นเป็นมรดกที่สืบทอดต่อกันมายาวนานจนกลายเป็นหัตถกรรมที่มีเอกลักษณ์ในแต่ละท้องถิ่นภูมิภาค การทำงานหัตถกรรมเครื่องจักสาน มีพื้นฐานมาจากสังคมเกษตรกรรม ช่างสาน คือ เกษตรกรในชนบท ซึ่งมักจะใช้เวลาว่างหลังจากทำไร่ทำนา เลือกใช้ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นมาผลิตงานหัตถกรรมด้วยใจรัก เพื่อความสุข ความเพลิดเพลิน ตลอดจนสนองประโยชน์ใช้สอยของตนเองและครอบครัว รูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานไม้ไผ่และหวาย จึงเป็นศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีความงามบริสุทธิ์แบบธรรมชาติที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นอิสระและการแสดงออกทางความคิดอันเฉลียวฉลาด ตลอดจนความสามารถของช่างสานที่เข้าใจนำเอาวัสดุประเภทไม้ไผ่และหวายมาผสมผสานให้กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติของการดำรงชีวิต ส่งผลให้มีการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานเป็นอย่างมาก

วัตถุประสงค์

1. เพื่อรวบรวมข้อมูลและจำแนกประเภทรูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานไม้ไผ่และหวาย ที่เป็นงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านในสังคมชนบทอีสาน
2. เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ในรูปแบบของภาพถ่าย ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษา และนำความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นไปพัฒนาอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ให้กับตนเองและชุมชนต่อไป
3. เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกคนไทยให้เกิดความภาคภูมิใจในมรดกล้ำค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน

สถานที่ดำเนินการ

1. อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี
2. อำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี
3. อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี
4. อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี
5. อำเภอกุศขำวุ่น จังหวัดอุบลราชธานี
6. อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี
7. อำเภอภูพาน จังหวัดอุบลราชธานี

วิธีดำเนินการ

1. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ผู้รู้ / ชาวบ้าน ในเรื่องเกี่ยวกับการจำแนกประเภทรูปแบบผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานไม้ไผ่และหวาย
2. ติดต่อประสานงานกับพัฒนาชุมชน / ผู้นำชุมชน / กลุ่มแม่บ้าน / ชาวบ้าน เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ในรูปแบบของภาพถ่าย เพื่อให้ผู้นุชนรุ่นหลังได้ศึกษา และนำความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นไปพัฒนาอาชีพสร้างงานสร้างรายได้ให้กับตนเองและชุมชนต่อไป
3. สรุปและรายงานผลการดำเนินการ

ระยะเวลาดำเนินการ : ตุลาคม 2545 – กันยายน 2546

งบประมาณการดำเนินงาน : 50,000 บาท (ห้าหมื่นบาทถ้วน)

กิจกรรมที่ได้ดำเนินการ

- ① ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและผู้รู้ด้านงานหัตถกรรมเครื่องจักสานไม้ไผ่และหวาย
- ② ออกเดินทางสำรวจเพื่อรวบรวมข้อมูลและบันทึกภาพถ่ายสี สามารถรวบรวมข้อมูลและบันทึกภาพงานหัตถกรรมเครื่องจักสานได้รวม 19 รายการ ในเขตพื้นที่ 7 อำเภอ ของจังหวัดอุบลราชธานี คือ 1. อำเภอตระการพืชผล 2. อำเภอเดชอุดม 3. อำเภวารินชำราบ 4. อำเภอสำโรง 5. อำเภอกุศขำวุ่น 6. อำเภอโขงเจียม และ 7. อำเภอภูพาน
- ③ สรุปและรายงานผลการดำเนินงาน

ผลที่ได้รับ : จากการดำเนินงานตามโครงการรวบรวมข้อมูลงานหัตถกรรมเครื่องจักสานไม้ไผ่และหวาย สามารถรวบรวมข้อมูลในรูปแบบของภาพถ่ายสีเกี่ยวกับงานหัตถกรรมเครื่องจักสานไม้ไผ่และหวายในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อจัดเก็บไว้ให้บริการข้อมูลความรู้และอำนวยความสะดวกแก่ผู้สนใจศึกษาค้นคว้าทั่วไป ในงานข้อมูลท้องถิ่น สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี จำนวน 19 รายการ อีกทั้งยังสามารถนำข้อมูลภาพถ่ายออกเผยแพร่ในรูปแบบของสื่อมัลติมีเดียสามารถขยายการบริการเพิ่มขึ้น เพื่อกระตุ้นให้คนไทยได้ตระหนักถึงคุณค่าและเรียนรู้วิถีชีวิตความเชื่อถือสืบทอดของบรรพบุรุษและช่วยกันทำนุบำรุงรักษาศิลปวัฒนธรรมอันดีงามเหล่านี้ไว้ให้คงอยู่เป็นเอกลักษณ์ของชาติสืบไป

ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน : ไม่มี

รายละเอียดค่าใช้จ่าย : ควรมีรายละเอียดของหัวข้อต่อไปนี้

1. ค่าตอบแทนวิทยากร
2. ค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปราชการ = 6,600 บาท
3. ค่าตอบแทนเจ้าหน้าที่ในการปฏิบัติงานนอกเวลา จำนวน 9 คน
อัตรา 200 บาท/วัน X 9 คน X 6 วัน = 9,600 บาท
4. ค่าตอบแทนอาจารย์ในการปฏิบัติงานนอกเวลา -
5. ค่าจ้างเหมาทำป้ายประชาสัมพันธ์ -
6. ค่าจ้างเหมาช่างจักสาน = 13,100 บาท
7. ค่าจ้างเหมารถเพื่อทัศนศึกษา -
8. ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง -
9. ค่าถ่ายเอกสารและเขียนเล่มทำปก -
10. ค่าเลี้ยงรับรองวิทยากร -
11. ค่าวัสดุโฆษณาและเผยแพร่ = 20,700 บาท
12. ค่าวัสดุเอกสาร -
13. อื่น ๆ (ระบุรายละเอียด) -

รวมงบประมาณทั้งสิ้น 50,000 บาท (ห้าหมื่นบาทถ้วน)

แผนการปฏิบัติงาน (ระบุระยะเวลา)

ที่	ลักษณะงาน/กิจกรรม	วัน/เดือน/ปี	ประมาณการ งบประมาณ (บาท)	หมายเหตุ
1.	ศึกษา/รวบรวมข้อมูลจากเอกสารและ ผู้รู้เกี่ยวกับงานหัตถกรรมเครื่องจัก สานไม้ไผ่และหวาย	ต.ค. 45-ธ.ค. 45	6,000	
2.	ดำเนินการบันทึกภาพสี	ม.ค.-มิ.ย. 46	38,000	
3.	จัดทำรูปเล่มภาพ	ก.ค.-ส.ค. 46	6,000	
4.	สรุปและรายงานผลการดำเนินงาน	ก.ย. 46	-	

เครื่องจักสานของไทย

เครื่องจักสานเป็นศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมอย่างหนึ่งที่มนุษย์ใช้วิธีการต่าง ๆ ขึ้นเพื่อใช้สร้างเครื่องมือ เครื่องใช้ในชีวิตรประจำวัน ด้วยวิธีการสอดขัด และสานกันของวัสดุที่เป็นเส้น เป็นริ้ว โดยสร้างรูปทรงของสิ่งที่ประดิษฐ์ขึ้นนั้นตามความประสงค์ในการใช้สอย การสร้างเครื่องจักสานของมนุษย์โดยทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศไทยจะขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยตามสภาพภูมิศาสตร์ประสานกับขนบประเพณี ความเชื่อ ศาสนา และวัสดุที่มีในท้องถิ่นนั้น ๆ ประกอบกันขึ้นเป็นเครื่องจักสาน

วิธีการในการทำเครื่องจักสานของมนุษย์ในชนชาติต่าง ๆ เท่าที่ปรากฏจากอดีตมาจนปัจจุบันมีรูปแบบและลวดลายในการสานที่คล้ายคลึงกันเป็นส่วนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งลวดลายในการสานจะมีจำกัดอยู่ไม่มากนัก และจากความจำกัดของลวดลายนี้เป็นผลบังคับให้รูปทรงแล้ววัสดุในการทำเครื่องจักสานในส่วนต่าง ๆ ของโลก เช่น ในกลุ่มประเทศเอเชียจะเห็นว่า ใช้วัสดุชนิดเดียวในหลายประเทศ เช่น การทำเครื่องจักสานด้วยไม้ไผ่ จะมีทำกันในแทบทุกประเทศ เช่น จีน ญี่ปุ่น ไทย และฟิลิปปินส์ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามการทำเครื่องจักสานนั้นเป็นผลิตภัณฑ์พื้นบ้านพื้นเมืองที่มีทำกันมาแต่โบราณ และมีทำทั่วไปในทุกภาคของประเทศ คำว่า “เครื่องจักสาน” นั้น โดยทั่วไปมักจะหมายถึงสิ่งที่ผลิตขึ้นด้วยมือโดยวิธี จัก สาน ถัก และทอ เป็นหลัก แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะเครื่องจักสานที่เกิดจากการจัก สาน และถัก เท่านั้น เพราะการทอเป็นกระบวนการที่มีลักษณะเฉพาะ มีขั้นตอนที่ซับซ้อนต้องแยกการศึกษาวิเคราะห์เฉพาะเรื่องโดยตรงออกไปต่างหาก

การเรียกเครื่องจักสานว่า จักสาน นั้น เข้าใจว่าเป็นคำที่เรียกขึ้นตามวิธีการที่ทำให้เกิดเครื่องจักสานขึ้นนั่นเอง เพราะเครื่องจักสานต่าง ๆ จะสำเร็จรูปร่างที่สมบูรณ์นั้นจะต้องผ่านกระบวนการที่ประกอบขึ้นด้วยการจัก การสาน และการถัก หรือการขัดกันของวัสดุที่ผ่านกระบวนการเตรียมด้วยการจัก เพื่อแปรรูปวัสดุ หรือวัตถุดิบให้สอดคล้องกับการใช้สอยเสียก่อน

จัก คือ การทำวัสดุมาทำให้เป็นเส้น เป็นแฉก หรือเป็นริ้ว เพื่อความสะดวกในการสาน การจักถือได้ว่าเป็นขั้นตอนของการเตรียมวัตถุดิบในการทำเครื่องจักสานขั้นแรก ลักษณะของการจักโดยทั่วไปนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะของวัสดุแต่ละชนิด ซึ่งจะมีวิธีการเฉพาะที่แตกต่างกันไปเช่น วัสดุที่นำมาจักให้เป็นเส้นริ้วนั้น เป็นไม้ไผ่ หวาย มักเรียกว่า ดอก และการจักดอกไม้ไผ่โดยทั่วไปจะแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ จักตามแนวไม้ไผ่โดยมีผิวไม้เป็นส่วนแบน เรียก ดอกพื้น ส่วนอีกลักษณะหนึ่งเรียกว่า ดอกตะแคง ดอกชนิดนี้จะจักโดยมีผิวไม้เป็นส่วนสันดอก นอกเหนือจากดอกไม้ไผ่สองลักษณะอาจจะมีดอกที่จัก เหลา เป็นสันกลม ๆ หรือลักษณะอื่น ๆ ตามความต้องการที่จะนำดอกชนิดนั้น ๆ ไปใช้

อย่างไรก็ตาม การจักดอกเป็นงานขั้นแรกที่สำคัญในการทำเครื่องจักสาน เพราะลักษณะของดอกจะต้องประสานกับลวดลายและรูปทรงของเครื่องจักสานด้วย เช่น การสานส่วนกันของภาชนะ โดยทั่วไปมักจะต้องใช้ดอกพื้นแบน ๆ เพื่อให้เกิดลายสานที่เป็นแผ่นตามแนวราบที่คงทนและวางบน

พื้นราบได้ดีและสะดวกในการสร้างรูปทรง ส่วนที่อยู่ถัดจากส่วนกันขึ้นไป หรือดอกสำหรับสานส่วนที่เป็นคอส่วนที่ทอดของภาชนะจำเป็นจะต้องใช้ดอกที่มีความละเอียดเส้นเล็ก ๆ เพื่อสะดวกในการสานให้ได้รูปทรงตามต้องการ เป็นต้น

ดังกล่าวแล้วจะเห็นว่า การจักดอก ถือได้ว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญของการทำเครื่องจักสาน และเป็นขั้นตอนแรกที่มีความสำคัญมาก ผู้ทำเครื่องจักสานจะต้องเตรียมวัสดุที่จะใช้ในการทำเครื่องจักสานให้สัมพันธ์กับสิ่งที่จะสาน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าเป็นการจักเพื่อให้ได้วัสดุที่เรียกว่า ดอก แล้วผู้สานจะต้องรู้จักเลือกสรรและพิถีพิถันเพื่อให้ได้วัสดุที่ดี ซึ่งจะมีผลต่อความคงทน และความประณีต สวยงามของเครื่องจักสานด้วย ดังจะเห็นได้จากเครื่องจักสานในอดีตของไทยเราหลายชนิดมีความคงทนและประณีต สวยงามนั้น จะขึ้นอยู่กับความประณีต และลักษณะของดอกที่สัมพันธ์กับลวดลายและรูปแบบของเครื่องจักสานนั้น ๆ ด้วย เช่น เส้นดอกย่านลิเภาที่มีความละเอียดประณีต เป็นต้น

สาน เป็นขั้นตอนที่สำคัญของการทำเครื่องจักสาน ถัดจากการจัก ซึ่งเป็นการเตรียมวัสดุ การสานนั้นถือได้ว่าเป็นขบวนการทางความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่นำวัสดุธรรมชาติมาทำประโยชน์ โดยใช้ความคิดและฝีมือมนุษย์เป็นหลัก ซึ่งมีมาช้านานแล้ว โดยที่ในปัจจุบันยังคงทำกันอยู่ กล่าวกันว่าเทคนิคการสานภาชนะที่ใช้กันอยู่ในทวีปอเมริกาเหนือทุกวันนี้ทำกันมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ลักษณะของการสานในยุคเริ่มแรก คงเป็นการไปตามแนวราบโดยใช้วัสดุจักกันไปมาอย่างง่าย ๆ ตามแบบที่เรียกกันว่า ลายขัด ด้วยการยกขึ้นเส้นหนึ่งและกดลงเส้นหนึ่งให้เกิดการขัดกัน ซึ่งจะทำให้วัสดุคงรูปต่อเนื่องกันไปเป็นพื้นที่มากขึ้น ๆ ตามความต้องการและจากการสานด้วยลายขัดกันตามแนวราบนี้เอง มนุษย์ได้พัฒนาการสานเพื่อตอบสนองความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยขึ้นมาเป็นภาชนะ โดยอาจจะสานลายขัสนั้นเข้ากับแม่แบบเพื่อให้เกิดเป็นรูปทรงของภาชนะขึ้นมาแม่แบบสำหรับสานภาชนะขึ้นมา แม่แบบสำหรับสานภาชนะนั้นอาจจะเป็นเปลือกผลไม้ หรือเครื่องปั้นดินเผาก็ได้ และเมื่อมนุษย์คิดวิธีการสานภาชนะได้สำเร็จแล้ว ได้พัฒนาลวดลายในการสานไปด้วย เพื่อให้ได้ภาชนะที่มีรูปทรงเหมาะสมกับการใช้สอยและเกิดความสวยงามน่าใช้ยิ่งขึ้น

การสานของไทยนั้น ถือได้ว่าเป็นความรู้พื้นบ้านพื้นเมืองสืบทอดกันมาช้านาน โดยวิธีการถ่ายทอดให้กันในครอบครัว ชนิดพ่อสอนลูก โดยมีได้มีการร่ำเรียนกันอย่างจริงจัง และไม่มีมีการจดบันทึกเป็นตำราแต่อย่างใด แต่เป็นการถ่ายทอดสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษจากชั่วชีวิตคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่ง ซึ่งบางอย่างอาจคงรูปลักษณะและลวดลายเดิมไว้ แต่บางอย่างก็อาจจะเปลี่ยนรูปทรงและลวดลายไปบ้าง แต่ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ มักจะเปลี่ยนไปอย่างช้า ๆ ชนิดค่อยเป็นค่อยไป

การสานของไทยนั้นมีลวดลายและรูปแบบต่างกันไปมากมาย ทั้งที่แตกต่างกันด้วยลักษณะของแบบลายและวัสดุที่ใช้ในการสาน ในด้านลวดลายที่สานนั้น ส่วนมากการใช้ลายจะสานลายใดก็ขึ้นอยู่กับความเหมาะสม เช่น อาจจะใช้ลายขัสนั้นมาเพื่อให้เกิดความแข็งแรงทนทานและความสะดวกในการสาน หรือถ้าต้องการสานภาชนะที่มีตาห่าง ๆ เช่น ชะลอม เ่ง ก็มักจะสานด้วยลายเกลว เป็นต้น

อย่างไรก็ตามวิธีการสานอันเป็นขั้นตอนที่สำคัญมากของการทำเครื่องจักสานและเครื่องจักสานแบบต่าง ๆ เท่าที่ปรากฏอยู่ล้วนเกิดขึ้นจากการสานด้วยลวดลายที่ต่างกันไป แต่โดยหลักใหญ่ ๆ แล้วจะเห็นว่า การสานลวดลายทั้งหลายนั้นจะต้องใช้การขัดกันเพื่อให้วัสดุที่ใช้สานนั้นยึดตัวขัดกันคงรูปอยู่ได้เป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นการสานนั้นจะเป็นลายขัดธรรมดา ๆ หรือลายสอง ลายสาม หรือลายอื่น ๆ ก็ตาม

การสานเครื่องจักสานโดยทั่วไปแล้ว อาจจำแนกออกเป็นลักษณะใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

1. การสานด้วยวิธีการสอดขัดกัน
2. การสานด้วยการสอดขัดกันด้วยเส้นทแยง
3. การสานด้วยวิธีขดเป็นวง

จากลักษณะของการสานประเภทใหญ่ ๆ ทั้ง 3 นี้ เป็นวิวัฒนาการของการสานลวดลายเครื่องจักสานเพื่อให้เกิดประโยชน์เหมาะสมกับชนิดและรูปทรงของเครื่องจักสาน นอกจากนี้แบบอย่างการสานเหล่านี้แล้ว ยังมีลวดลายซึ่งคัดแปลงออกไปเพื่อให้เกิดความสวยงามเพิ่มขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก เช่น ลายขัดธรรมดา แต่มีการสานด้วยเส้นดอกที่เล็กกว่าสอดแทรกเข้าไประหว่างลายขัดนั้น เพื่อให้เกิดเป็นลายขัดเล็ก ๆ ซ้อนอยู่ภายใน เป็นการเพิ่มความสวยงาม เช่น ลายดอกพิกล เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม วิธีการสานเครื่องสานในท้องถิ่นต่าง ๆ ของไทยนั้น จะขึ้นอยู่กับความนิยมของท้องถิ่นที่สืบทอดกันมากกว่าอย่างอื่น

ขั้นตอนที่สำคัญอีกขั้นหนึ่งของการทำเครื่องจักสาน คือ การถัก การถักนี้โดยทั่วไปแล้วจะเป็นกระบวนการประกอบที่ช่วยให้การทำเครื่องจักสานสมบูรณ์มากกว่าจะเป็นวิธีการทำเครื่องจักสานด้วยตัวเอง การถักจะใช้วัสดุที่เป็นเส้นอ่อนและมีความยาวพอสมควร ใช้ถักยึดโครงสร้างภายนอกให้ติดกับผนังของเครื่องจักสาน เช่น การถักขอบของภาชนะจักสานไม้ไผ่ การถักหูภาชนะ หรือการถักโครงต่าง ๆ ของภาชนะ เป็นต้น การถักนี้บางครั้งอาจจะเรียกว่า การผูก ก็ได้ ลักษณะของการถักหรือการผูกขอบของภาชนะโดยทั่วไปจะมีระเบียบที่เป็นลักษณะเฉพาะของการถักแต่ละแบบเช่นเดียวกับแบบของลายสาน เช่น ลายถักหัวแมลงวัน สันปลาช่อน เป็นต้น

การถักนี้ส่วนมากจะเป็นการเสริมความแข็งแรงของโครงสร้างภายนอก เช่น ขอบ ขา ปาก ก้น ของเครื่องจักสาน และเป็นการเพิ่มความสวยงามไปด้วย

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการถักจะเป็นขั้นตอนเสริมเพื่อให้เครื่องจักสานมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นก็ตาม แต่การถักก็เป็นกระบวนการหนึ่งที่มีความจำเป็นอย่างขาดไม่ได้ของเครื่องใช้อื่น ๆ ถ้าสังเกตดูแล้วจะเห็นว่ามีการถักเข้าไปเป็นองค์ประกอบอยู่ด้วยเสมอ

ทั้งหมดนี้เป็นกระบวนการของการทำเครื่องจักสาน ซึ่งจะเห็นว่าเป็นหัตถกรรมหรือเป็นศิลปหัตถกรรมพื้น ๆ ที่ไม่มีกรรมวิธีที่ซับซ้อน แต่ในด้านความคิดสร้างสรรค์แล้ว จะเห็นว่า การจักสานเป็นความคิดที่แบบขลุ่ยและเรียบง่ายอย่างหนึ่งของมนุษย์มีขั้นตอนเป็นระเบียบแบบแผนเป็นของตนเองอย่างง่าย ๆ แต่สัมฤทธิ์ผลในด้านประโยชน์ใช้สอยสูงยิ่งจากอดีตมาจนปัจจุบัน

แม้ว่าการทำเครื่องจักสานทั่วไปจะใช้วัสดุพื้นบ้านก็ตาม แต่การนำวัสดุเหล่านั้นมาทำเครื่องจักสานจำเป็นจะต้องมีเครื่องมือเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความสะดวกในการนำวัสดุธรรมชาติมาดัดแปลงเป็นเครื่องจักสาน เครื่องไม้เครื่องมือในการทำเครื่องจักสานเป็นเครื่องมือพื้น ๆ ที่ชาวบ้านสามารถทำขึ้นใช้เองได้และมีเพียงไม่กี่อย่าง ซึ่งอาจจะนับว่าเครื่องจักสานเป็นงานหัตถกรรมที่มีเครื่องมือประกอบน้อยที่สุดอย่างหนึ่งก็ได้

เครื่องจักสานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน เป็นภาคที่มีพื้นที่กว้างใหญ่ครอบคลุมจังหวัดต่าง ๆ 16 จังหวัด คือ จังหวัดกาฬสินธุ์ ขอนแก่น ชัยภูมิ นครพนม นครราชสีมา บุรีรัมย์ มหาสารคาม ยโสธร ร้อยเอ็ด เลย ศรีสะเกษ สกลนคร สุรินทร์ หนองคาย อุดรธานี และอุบลราชธานี เป็นดินแดนที่แยกจากที่ราบภาคกลาง โดยมีภูเขาที่ยกขึ้นมาประคองขอบของที่ราบสูง หันด้านชันไปทางภาคกลาง ด้านใต้หันด้านชันไปทางที่ราบต่ำเขมรที่ราบสูงนี้ลาดเอียงไปทางตะวันออกเฉียงใต้ทางบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง ทำให้แม่น้ำสายสำคัญของภาคนี้ไหลจากตะวันตกไปยังตะวันออกไปรวมกับแม่น้ำโขง บริเวณที่ราบสูงที่กว้างขวางของภาคนี้คือ ที่ราบสูงโคราช (Khorat Plain) โดยมีทิวเขาต่าง ๆ เป็นขอบบริเวณที่ราบสูงโคราชนี้ประกอบด้วยหินทราย มีลักษณะเป็นแอ่งรูปก้นกระทะ พื้นแผ่นดินเป็นลูกฟูกน้อย ๆ บริเวณใกล้ปากน้ำมูลทางใต้ขึ้นไปทางเหนือโค้งไปประจบกับบริเวณที่สูงแถบภูกระดึงในจังหวัดเลย ทำให้ภาคอีสานมีลักษณะเป็นแอ่ง 2 แอ่ง ในที่ต่ำมีบ่อ หนอง บึง มีน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก แอ่งใหญ่ตอนล่างคือ แอ่งโคราช (Khorat Basin) เป็นแอ่งที่มีอาณาเขตกว้างขวาง มีแม่น้ำมูลและสาขาใหญ่น้อย ลำน้ำชี ปาว และพอง ไหลผ่านลงสู่แม่น้ำโขงทางภาคตะวันออก แต่ลำแม่น้ำเหล่านี้ไหลลงสู่แม่น้ำโขงไม่สะดวก เพราะระดับพื้นดินกลางแอ่งสูง ทำให้เกิดน้ำขังตลอดฤดูน้ำท่วมทุกปีบริเวณนี้คือบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ แต่พอถึงหน้าแล้งน้ำจะระเหยแห้งจนกลายเป็นทุ่งโล่งดินกร่อยทำละเพาะปลูกไม่ได้ผล มีแต่ป่าละเมาะประปราย หญ้าขึ้นก็ใช้เลี้ยงสัตว์ไม่ได้ในฤดูน้ำหลากน้ำจะท่วมเต็มบริเวณทำให้มีการจับปลากันมาก และบริเวณปากน้ำมูลมีตะกอนทับถมเป็นที่ราบบริเวณกว้างที่อุดมสมบูรณ์ เช่น ในเขตจังหวัดอุบลราชธานีมีเนื้อที่มากที่สุดของภาค

ส่วนแอ่งแผ่นดินตอนบนหรือตอนเหนือของที่ราบสูง เลยทิวเขาภูพานขึ้นไปคือ แอ่งสกลนคร มีเนื้อที่กว้าง มีแม่น้ำเล็ก ๆ ไหลผ่าน เช่น แม่น้ำสงคราม แม่น้ำพุง ซึ่งไหลลงสู่แม่น้ำโขง มีหนองน้ำที่มีน้ำใช้ตลอดปี คือ หนองหาน จังหวัดสกลนคร เป็นหนองน้ำ หรือทะเลสาบน้ำจืดที่ใหญ่ที่สุดของประเทศ นอกจากนี้ก็มี หนองหาน กุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี และหนองญาติ จังหวัดนครพนม นอกจากนี้แผ่นดินหลายแห่งที่เป็นที่ลุ่มดินเค็มใช้ประโยชน์ได้น้อย

โครงสร้างของแผ่นดินอีสานประกอบด้วยหินทราย ทำให้ดินส่วนใหญ่ที่ผุร่อนพังมาปกคลุมบริเวณนี้อย่างกว้างขวาง ทำให้ดินมีลักษณะเป็นดินทรายร่วน น้ำซึมผ่านได้ง่าย ไม่เก็บน้ำ แม้จะมีฝนตกมากก็ไม่สามารถเก็บน้ำไว้ให้ความชุ่มชื้นแก่พื้นดินและพืชผลได้ จึงกลายเป็นดินที่เต็มไปด้วยความ

แห้งแล้งขาดแคลนน้ำใช้ในการเกษตรและการอุปโภคบริโภค แม้ปัจจุบันจะมีการสร้างเขื่อนเก็บกักน้ำไว้ใช้เพื่อการเกษตรหลายแห่งแล้ว แต่น้ำก็ยังไม่ใช้อย่างเพียงพอทั่วถึง

จากลักษณะภูมิศาสตร์ของภาคอีสานดังกล่าว มีผลเชื่อมโยงไปถึงการทำมาหากิน และการตั้งถิ่นฐานของชาวอีสานด้วย ชาวอีสานจะตั้งถิ่นฐาน 2 ลักษณะคือ การตั้งถิ่นฐานในที่ดอนมักจะตั้งอยู่บนเนินที่น้ำท่วมไม่ถึง โดยมีหนองน้ำหรือบึงเป็นหลักเพื่ออาศัยน้ำจากแหล่งน้ำเป็นน้ำอุปโภคบริโภคตลอดจนถึงอาศัยน้ำนั้นในการประกอบอาชีพต่าง ๆ ตั้งแต่การเพาะปลูก ทำเครื่องปั้นดินเผา เลี้ยงสัตว์ ตลอดจนได้อาศัยเป็นแหล่งจับสัตว์น้ำมาเป็นอาหาร ส่วนการตั้งถิ่นฐานอีกลักษณะหนึ่งเป็นการตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยตามที่ราบชายฝั่งแม่น้ำลำคลอง โดยอาศัยน้ำในแม่น้ำลำคลองเป็นปัจจัยในการเลี้ยงชีพ

จากการตั้งถิ่นฐานของชาวอีสานทั้ง 2 ลักษณะดังกล่าว ล้วนมีอาชีพในทางเกษตรกรรมเป็นหลักและอาชีพเกษตรกรรมนั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยเครื่องมือเครื่องใช้จากการจักสาน เพราะเป็นเครื่องมือที่สามารถนำวัสดุดิบในท้องถิ่นมาผลิตได้ด้วยตนเองและยังเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ที่บ้านที่สามารถตอบสนองความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยได้ดีด้วย

นอกจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ของภาคอีสานดังกล่าวแล้ว เพื่อความเข้าใจพื้นฐานทางสังคมและชีวิตจิตใจของประชาชนในภาคนี้ อันจะช่วยเพิ่มความเข้าใจของประชาชนในภาคนี้ อันจะช่วยเพิ่มความเข้าใจถึงภาวะการสร้างเครื่องมือเครื่องใช้จักสานของประชาชนภาคอีสาน จึงควรกล่าวถึงพื้นฐานทางวัฒนธรรมทางศาสนาของอีสานไว้คร่าว ๆ คือ ประชาชนภาคอีสานนั้น แต่เดิมคงจะนับถือผีหรือนับถือบรรพบุรุษมาก่อนที่พุทธศาสนาจะแพร่เข้าไปในอีสานหลายแห่ง ต่อมาเมื่อวัฒนธรรมอินเดียแพร่หลายเข้าไปบรรดาเสมาหินก็กลายเป็นวัตถุที่เกี่ยวข้องในศาสนาไปในที่สุด แม้โบราณวัตถุสถานในศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูรุ่นเก่าได้ถูกใช้เป็นพุทธสถานเมื่อพุทธศาสนาเข้าสู่อีสาน โดยเชื่อว่าพุทธศาสนาเข้าสู่อีสานทางใต้ผ่านเทือกเขาพนมดงรัก ศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์ และโคราช แพร่ผ่านไปภาคกลางทางลพบุรี เพชรบุรี ราชบุรี และสุโขทัย ส่วนอีกทางหนึ่งเข้ามาตามลุ่มแม่น้ำโขง นครพนม สกลนคร หนองคาย

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าอีสานจะมีทั้งพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์มาแต่โบราณ แต่พุทธศาสนาก็มีอิทธิพลและได้รับการยอมรับนับถือจากประชาชนทั่วไปมากกว่า จนในที่สุดก็คงอยู่แต่พุทธศาสนา มาจนทุกวันนี้

ในปัจจุบันนี้แม้ชาวอีสานจะนับถือพุทธศาสนาก็ตาม แต่ประชาชนอีกจำนวนไม่น้อยก็ยังคงมีความเชื่อภูติผีปิศาจควบคู่ไปด้วย โดยเฉพาะหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลความเจริญ การนับถือผีสงเทวดา และไสยศาสตร์ยังมีบทบาทสำคัญในชีวิตของผู้คนอยู่มากนอกจากความเชื่อต่าง ๆ แล้วชาวอีสานยังมีศิลปวัฒนธรรมและขนบประเพณีเป็นของตนเองด้วยคำว่า “อีสาน” เป็นคำที่มีความหมายของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างชัดแจ้ง แม้คำว่า อีสานเป็นคำทั่วไปซึ่งมีความหมายถึงภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่ก็คำที่คนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหมายถึง รูปลักษณะทางชาติพันธุ์ของชาวอีสานด้วยคนอีสานถือว่า คนเป็นคนที่มีเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนเองต่างไปจากคนภาคกลาง และภาค

อื่น ๆ ซึ่งโดยทั่วไปชาวอีสานส่วนมากยังคงถือลักษณะท้องถิ่นและความเป็นคนอีสานว่าเป็นสิ่งมีค่า เป็นกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมของตนเอง มีชนบประเพณีที่ต่างไปจากประชาชนภาคอื่น ๆ และถือว่าคนมีลักษณะชาติพันธุ์ที่โน้มเอียงไปทางลาวมากกว่าไทย นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์เชื้อสายเขมร เวียดนาม และอื่น ๆ ผสมอยู่หลายกลุ่ม

และนอกเหนือไปจากลักษณะทางชาติพันธุ์แล้วคนอีสานยังมีวัฒนธรรมการบริโภคข้าวเหนียวเช่นเดียวกับประชาชนในภาคเหนือ แม้ว่าคนอีสานจะบริโภคข้าวเหนียวเหมือนกับภาคเหนือ แต่เครื่องจักสานที่เนื่องด้วยการบริโภคข้าวเหนียวของภาคอีสานก็มีลักษณะเฉพาะต่างไปจากของภาคเหนือ ถึงจะใช้ประโยชน์ในการใส่ข้าวเหนียวเช่นเดียวกันก็ตาม

เครื่องจักสานภาคอีสานที่เนื่องด้วยวัฒนธรรมการบริโภคข้าวเหนียวที่สำคัญและเป็นภาคอีสานคือ กระติบข้าว และก่องข้าว

กระติบข้าว และก่องข้าวอีสาน ในบริเวณจังหวัดที่เรียกว่า อีสานกลาง และอีสานใต้ มีรูปแบบเฉพาะคนที่ต่างกัน โดยมีรูปแบบและวิธีการสานที่เป็นของตนเองตามความนิยมของท้องถิ่น ซึ่งยากที่จะสืบสาวไปได้ว่า ใครเป็นผู้คิดค้นแบบและทำมาแต่เมื่อใด ทราบแต่เพียงว่า เป็นแบบอย่างที่นิยมทำกันมาแต่บรรพบุรุษ และทำสืบทอดกันเรื่อยมาจนปัจจุบัน

ก่องข้าวแบบแรกที่น่ากล่าวถึงคือ ก่องข้าวที่ใช้กันในบริเวณอีสานกลาง โดยเฉพาะจังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด ขอนแก่น นั้น เป็นก่องข้าวที่มีลักษณะและรูปแบบต่างไปจากก่องข้าวที่สานด้วยไม้ไผ่ของถิ่นอื่น ๆ คือ ก่องข้าวชนิดนี้ประกอบไปด้วยส่วนสำคัญ 3 ส่วน ส่วนฐาน ทำด้วยไม้ตามแต่จะหาได้เป็นแผ่นไม้กากบาทไขว้กันเพื่อใช้เป็นฐานสำหรับตั้ง ที่ฐานนี้บางที่ก็แกะเป็นลวดลายเพื่อความสวยงามไปด้วย ส่วนตัวก่องข้าว สานด้วยไม้ไผ่ซ้อนกัน 2 ชั้นเป็นรูปคล้ายดอกบัว แต่ขอบสูงขึ้นไปเหมือนขึ้นไปเหมือนโด โดยมีส่วนฝา รูปรางเหมือนฝาชีครอบอีกชั้นหนึ่ง โดยส่วนขอบของฝาจะใช้ก้านตาลเหลาเป็นแผ่นบาง ๆ โกงทำขอบฝาเพื่อความคงทน การสานก่องข้าวชนิดนี้จะต้องสานตัวก่องข้าวซ้อนกัน 2 ชั้น เพื่อให้เก็บความร้อนได้ดี โดยที่จะสานโครงชั้นในก่อนด้วยลายสองที่กันเป็นแผ่นสี่เหลี่ยมเพื่อให้เกิดมุมสี่มุมสำหรับผูกกับไม้กากบาทที่เป็นฐานได้สะดวกเสร็จแล้วจึงสานส่วนต่อขึ้นมาเป็นตัวก่องข้าวด้วยลายขัด (ภาษาถิ่นเรียก “ลายกราว”) โดยใช้ดอกตะแกรงเส้นเล็ก ๆ จนได้ขนาดตามต้องการแล้วจึงสานตัวก่องข้าวด้านนอกครอบอีกชั้นหนึ่งด้วยดอกปิ่นเป็นลายสองยืน หรือลายสองเวียน เพื่อให้เกิดความสวยงาม โดยที่ตัวก่องข้าวที่สานหุ้มนี้จะต้องสานให้ใหญ่กว่าตัวแบบภายใน แล้วพับปากก่องข้าวหุ้มกลับเข้าไปภายในเพื่อความเรียบร้อยอีกครั้งหนึ่ง โดยใช้เส้นหวายผูกคาดไว้ภายนอกเพื่อรับขอบของส่วนฝาไปในตัว เมื่อได้ตัวก่องข้าวแล้วจึงทำฐานในผายออกรับกับรูปทรงของก่องข้าวด้วยไม้ฐานนี้จะผูกติดกับส่วนกันสี่มุมด้วยหวาย เมื่อได้ตัวก่องข้าวพร้อมฐานแล้วจึงสานฝา ซึ่งมักจะสานด้วยดอกปิ่นก่อนข้างใหญ่เป็นลายเหลวหรือลายตาข่าย หรือลายตาแข่ง แล้วแต่จะเรียก โดยสานเป็นรูปคล้ายฝาชี ส่วนที่ขอบของฝาจะใช้ก้านตาลทำเป็นแผ่น โกงเข้าขอบเพื่อความคงทน เมื่อได้ส่วนประกอบที่สำคัญพร้อมแล้วจะต้องทำหูสำหรับร้อยเชือกเพื่อใช้สะพายบ่าหรือใช้แขวน จากรูปทรงและ

วิธีการของก่องข้าวแบบนี้จะเห็นว่าเป็นการสร้างรูปแบบของเครื่องใช้ให้สนองประโยชน์ใช้สอยได้นั่นเอง และเห็นวก่องข้าวชนิดนี้มีความสมบูรณ์ทั้งในด้านรูปทรงที่สวยงามและความสมบูรณ์ในด้านประโยชน์ใช้สอย

ตั้งแต่ส่วนฐานหรือก้นที่ทำด้วยไม้กากบาท เป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้ก่องข้าวตั้งได้ดีไม่ล้มง่าย แทนที่จะเป็นเพียงฐานธรรมดา ข่างสานก่องข้าวยังได้ทำให้มีลักษณะผายออกให้รับกับรูปทรงของก่องข้าวเพื่อความสวยงามด้วย ส่วนฐานก่องข้าวนี้คงจะได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากเขียนหมากไม้ของอีสานเพราะบางครั้งฐานจะแคะเป็นลวดลาย เช่นเดียวกับเขียนหมากไม้ ส่วนรูปทรงของก่องข้าวอาจจะมีอิทธิพล “ก่องข้าวขวัญ” ของภูไท ซึ่งเป็นก่องข้าวที่มีรูปทรงใกล้เคียงกันเพียงแต่ก่องข้าวขวัญสูงชะลูดและได้รับการประดับตกแต่งมากกว่า

ส่วนฝาก่องข้าวนี้มีลักษณะคล้ายฝามีความประสานกลมกลืนกับรูปทรงของตัวก่องข้าว จึงนับวก่องข้าวชนิดนี้เป็นก่องข้าวที่สานด้วยไม้ไผ่ที่มีความงามและมีลักษณะเฉพาะถิ่นที่มีความสมบูรณ์ในตัวที่น่าสนใจยิ่ง

นอกจากก่องข้าวแบบดังกล่าวแล้วยังมีภาชนะใส่ข้าวเหนียวอีกแบบหนึ่งที่นิยมใช้กันในบริเวณภาคอีสานเหนือ เรียกว่า “กระติบ” สานด้วยไม้ไผ่เช่นกันแต่รูปแบบและวิธีการสานแตกต่างออกไป คือเป็นกระติบทรงกระบอกคล้ายกระป๋องไม่มีขา มีเพียงส่วนตัวกระติบและส่วนฝาเท่านั้น วิธีการสานจะสานด้วยดอกไม้เห็บซึ่งเป็นดอกอ่อน ๆ โดยจะสานเป็นรูปทรงกระบอกให้มีความยาวเป็นสองเท่าของความสูงของตัวกระติบที่ต้องการเสร็จแล้วจะต้องพับทบกลับส่วนหนึ่งไว้เป็นด้านใน ก็จะได้ตัวกระติบชนิดนี้จะสานลายด้านในและด้านนอกต่างกันคือ ส่วนที่จะพับทบกลับไว้ด้านในจะสานด้วยลายอำเวยน ส่วนด้านนอกที่ต้องการความสวยงามจะสานด้วยลายสองชั้น หรือยกดอกเพื่อความสวยงาม ส่วนก้นจะต้องสานเป็นแผ่นกลม ๆ ต่างหาก แล้วนำมาผนึกติดกับตัวกระติบภายหลัง ส่วนฝากะติบก็จะทำเช่นเดียวกับตัวกระติบ กระติบชนิดนี้บางครั้งอาจจะใช้ก้านตาลขดเป็นวงทำเป็นฐาน เพื่อความคงทนด้วย แต่ถ้าเป็นเล็ก ๆ อาจจะไม่ต้องเสริมฐานก็ได้

กระติบข้าวเหนียวชนิดนี้มีรูปแบบวิธีการสานต่างไปจากก่องข้าวที่นิยมใช้กันในอีสานกลาง แต่ประโยชน์ในการใช้สอยไม่แตกต่างกัน คือ ใช้ใส่ข้าวเหนียวหนึ่งได้ดีเช่นกัน

อย่างไรก็ตามความแตกต่างเหล่านี้อาจจะมาจากความนิยมของท้องถิ่นแต่ละท้องถิ่นที่ทำสืบทอดต่อ ๆ กันมาแต่บรรพบุรุษ และในปัจจุบันนี้กระติบและก่องข้าวทั้งสองชนิดยังคงรักษารูปทรงและลักษณะเฉพาะถิ่นของตนไว้ได้ก็เพราะผู้สานแต่ละถิ่นมักจะมี ความถนัดและเคยชินที่จะทำตามแบบอย่างของคนมากกว่าที่จะทำเลียนแบบกระติบหรือก่องข้าวถิ่นอื่นซึ่งตนเองไม่คุ้นเคยและโดยทั่วไปแล้ว การเปลี่ยนรูปแบบของเครื่องจักสานพื้นบ้านนั้นเป็นไปได้ยากเพราะผู้สานจะรู้สึกติดขัดและไม่ชอบทำในสิ่งที่ตนไม่ถนัด จึงเห็นได้ทั่วไปว่าเครื่องจักสานพื้นบ้านที่แท้จริงนั้นจะเปลี่ยนแปลงไปบ้างก็เป็นไปอย่างช้า ๆ ซึ่งอาจจะเปลี่ยนเพียงการเพิ่มสีสัน หรือนำวัสดุสมัยใหม่ เช่น พลาสติก เข้ามาประยุกต์ใช้

ประกอบกับเครื่องจักสานซึ่งก็เป็นไปตามสมัยนิยมมากกว่าความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงรูปแบบดั้งเดิมของคน

นอกเหนือไปจากกระบี่และก่องข้าวทั้งสองแบบดังกล่าวแล้ว ยังมีเครื่องจักสานอื่น ๆ ของภาคอีสานที่ลักษณะเฉพาะถิ่นต่างกันไปตามความนิยมและมีเครื่องจักสานอีกอย่างหนึ่งที่น่าจะกล่าวถึงคือ “ตะกร้า” หรือที่ภาษาถิ่นเรียก “กะด้า” หรือ “กะด้า”

ตะกร้า หรือกะด้า สานด้วยไม้ไผ่ของภาคอีสานนี้มีประโยชน์ในการใช้สอยเช่นเดียวกับตะกร้าภาคกลางหรือภาคเหนือ เป็นภาชนะที่ใช้กันอย่างกว้างขวางในภาคอีสานเพราะใช้ไผ่ของได้สารพัดและใช้ได้ทั้งการหิ้วจะหอบคอนไปด้วยไม้คานก็ได้รูปทรงของตะกร้าหรือกะด้ามีต่างไปจากตะกร้าภาคอื่น กะด้านี้จะสานด้วยไม้ไผ่ ด้วยการเริ่มสานส่วนก้นก่อนด้วยลายขัด (ลายขัดปี) ด้วยดอกคู่ แล้วค่อย ๆ สานค่อขึ้นมาด้านข้างของตะกร้าด้วยลายธรรมดาเรื่อยไปจนถึงส่วนปากของตะกร้า ซึ่งจะได้ใช้ดอกเส้นเล็กเพื่อความแข็งแรงทนทาน ส่วนที่ปากหรือขอบตะกร้า เสร็จแล้วจะทำหูตะกร้า เพื่อใช้หิ้วหรือหอบ โดยมากจะใช้ไม้ไผ่อีกชิ้นหนึ่ง โกงเหนือปากตะกร้าแล้วผูกปลายทั้งสองเข้ากับขอบตะกร้า ตะกร้าหิ้วภาคอีสานนี้จะมีรูปทรงคล้าย ๆ กันหรือเหมือนกันจะต่างกันบ้างก็ด้วยขนาดเล็กใหญ่ แต่โดยทั่วไปแล้วจะคล้ายคลึงกัน ตะกร้าชนิดนี้จะใช้ได้ทั้งแบบเป็นคู่และใช้หิ้วเพียงใบเดียวตั้งแต่ใช้ใส่ผัก ผลไม้ ถ่าน และสิ่งของอื่น ๆ ไปจนถึงใช้เป็นเชื้นหมากสำหรับใส่หมาก เรียกว่า “คูหมาก” หรือบางครั้งใช้ขนยาทำเป็นครุหรืออุสำหรับตักน้ำก็ได้ เพราะมีน้ำหนักเบาทำได้ง่าย ราคาถูกกว่าภาชนะชนิดอื่น

อย่างไรก็ตาม ตะกร้าสานของอีสานนี้ถึงแม้ว่าจะเป็นเครื่องจักสานที่มีรูปทรงและลวดลายในการสานง่าย ๆ ไม่ละเอียดประณีต แต่เป็นเครื่องใช้ในครัวเรือนของชาวอีสานที่ใช้กันแพร่หลายมากจนถือว่าเป็นตะกร้าประจำภาคทีเดียว เพราะจะพบเห็นชาวอีสานหิ้วตะกร้าหรือหอบตะกร้านี้ทั่วไป

การผลิตตะกร้าชนิดนี้แต่เดิมคงจะเป็นลักษณะต่างคนต่างทำขึ้นใช้ แต่เมื่อมีความต้องการมากขึ้นจึงมีบางท้องถิ่นทำตะกร้าขึ้นขายเป็นอาชีพ ซึ่งก็ทำกันหลายแห่งในปัจจุบัน

นอกจากตะกร้าหรือกะด้าที่ใช้การแพร่หลายในภาคอีสานและถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ของเครื่องจักสานดังกล่าวแล้ว ยังมีเครื่องจักสานของอีสานอีกหลายอย่าง แต่ส่วนมากจะเป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่มากกว่าอย่างอื่น และเครื่องจักสานที่ใช้กันมากในชีวิตประจำวันก็เป็นพวกภาชนะต่าง ๆ เช่น กระบุง ตะกร้า กระจาด เปลเด็ก เป็นต้น เครื่องจักสานที่จำเป็นต่อชีวิตอีกอย่างหนึ่ง คือ เครื่องมือจับ และดักสัตว์น้ำ เช่น ไซ ข้อง คุ่มดักกบ ช้อน ปุ่มขังปลา เป็นต้น นอกจากนี้ก็มีเครื่องจักสานที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงไหมและการทอผ้า เช่น กระเปียบปั่นฝ้าย กระด้างเลี้ยงไหม จ่อเลี้ยงไหม เป็นต้น นอกจากนี้ก็มีเครื่องจักสานอีกชนิดหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับขนบประเพณี เช่น เบ็ญหมาก ก่องข้าวขวัญ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เครื่องจักสานในภาคอีสานนั้นนับเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ที่สำคัญในการดำรงชีวิตอย่างมาก และการทำเครื่องจักสานในภาคอีสานในปัจจุบัน ก็ยังมีทำกันอยู่มากในหลายท้องถิ่น ทั้งที่ทำเป็นอาชีพโดยตรงและทำเป็นอาชีพโดยอ้อมและทำเป็นอาชีพรองยามว่างจากการทำไร่ทำนาก็มีไม่น้อย

เครื่องจักสานภาคอีสานส่วนมากเป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่แทบทั้งสิ้นตั้งแต่ภาชนะสำหรับใส่ข้าวของต่าง ๆ พวกกระบุง ตะกร้า ไปจนถึงเครื่องจักสานที่ใช้จับสัตว์น้ำ เช่น คู่มสาน คู่มกบ ไซ ข้อง ชนิดต่าง ๆ เป็นต้น โดยทั่วไปแล้วเครื่องจักสานภาคอีสานจะมีความสัมพันธ์กับอาชีพการงานด้วย นอกเหนือไปจากเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันเช่น เครื่องจักสานที่ใช้กับการปั่นฝ้าย การทอผ้า การเลี้ยงไหม เป็นต้น

เครื่องจักสานของภาคอีสานทั้งหมดที่กล่าวแล้วนี้ เป็นส่วนหนึ่งของเครื่องจักสาน ที่มีลักษณะเฉพาะถิ่น ตั้งแต่วิธีการสาน รูปแบบและประโยชน์ใช้สอยซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เกิดขึ้นตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ขนบประเพณีและความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยของชาวอีสานนั่นเอง

เครื่องมือที่ใช้ในการทำเครื่องจักสาน

เครื่องมือที่ใช้ในการทำเครื่องจักสานทั่วไป มีอยู่เพียง 3 ชนิด

1. มิด เป็นเครื่องมือสำหรับแปรรูปวัสดุธรรมชาติมาเป็นวัสดุสำหรับทำเครื่องจักสาน มิดที่ใช้ทั่วไปเป็นมิดเหล็กกล้าที่มีเนื้อแกร่งและมีความคมมากมีอยู่ 2 ชนิด คือ

1.1 มิดโต้ สำหรับใช้ฟันหรือตัดผ้าไม้ มักเป็นมีขนาดค่อนข้างใหญ่ มีสันหนาประมาณ 0.5 - 1 เซนติเมตร ยาวประมาณ 40 เซนติเมตร ด้านคมคมมาก แต่อาจจะไม่บางมากนักเพื่อความคงทนในการตัดทอนไม้ไผ่ หวาย มาจากป่า แล้วตัดเป็นท่อน ผ่าเป็นชิ้น สำหรับเตรียมจักเป็นดอกต่อไป

1.2 มิดดอก มิดชนิดนี้มีประโยชน์ใช้สอยตามชื่อเรียกคือ เป็นมิดสำหรับใช้จักดอก มักมีรูปเรียวแหลม ปลายและด้ามงอน ส่วนมากด้ามจะมีสั้นกว่าด้าม เพราะด้ามจะใช้สอดกระชับกับแขนและข้างต้นเวลาจักดอกด้วยมิดชนิดนี้จะต้องมีสันค่อนข้างบาง เพื่อให้มีน้ำหนักเบาเบะใช้งานได้สะดวก ปลายงอนแหลม เพื่อความสะดวกในการจัก เหลา หรือเจาะคว้าน มิดดอกนี้โดยทั่วไปจะมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน จะต่างกันบ้างก็ที่รูปทรงปลีกลอยเท่านั้น มิดชนิดนี้ถือได้ว่าเป็นเครื่องมือประจำตัวที่สำคัญของช่างจักสานทีเดียว

2. เหล็กหมาด เป็นเหล็กปลายแหลมสำหรับใช้เจาะ จัด แะ มีอยู่ 2 ชนิด คือ

2.1 เหล็กหมาดปลายแหลม ใช้สำหรับไซ แะ ทำด้วยเหล็กดี ส่วนมากทำด้วยกำร่ม ชีล่อ จักรยาน เป็นเหล็กปลายแหลมคล้ายเข็ม ยาวประมาณ 3 นิ้ว มีด้ามกลม ๆ ทำด้วยไม้ ไซแยง ไซ และ แะตามรูดอก สำหรับร้อยหวาย ในการถักขอบ หรือผูกโครงสร้างของเครื่องจักสาน

2.2 เหล็กหมาดปลายแบน หรือปลายหอกเป็นเหล็กแหลมปลายแบนคล้ายปลายลูกศรหรือใบหอก มีด้ามกลม ๆ ยาวประมาณ 4 - 6 นิ้ว เหล็กหมาดชนิดนี้ให้สำหรับเจาะขอบไม้ไผ่หรือหวาย หรือวัสดุอื่น ๆ ที่ให้เป็นส่วนประกอบของเครื่องจักสานเหล็กหมาดชนิดนี้ใช้เจาะ โดยใช้มือปั่นที่ด้ามให้ปลายเหล็กหมุนเจาะลงไปในวัตถุ

3. คีมไม้ ซึ่งเป็นเครื่องมือพื้น ๆ อีกอย่างหนึ่งมีลักษณะคล้ายคีมทั่วไป คือ มีส่วนปากสำหรับหนีบ มีด้ามจับ คีมนี้มักทำด้วยไม้เนื้อแข็งและเหนียว เช่น ไม้ชิงชัน ไม้มะค่า ไม้พะยูง แก่นไม้ขาม

เป็นคัน กิมชนิดนี้จะใช้หนีบขอบปากของเครื่องจักสานเวลาผูกขอบหรือเข้าขอบ เช่น การเข้าขอบ กระบุง ขอบแข่ง ขอบคุ เป็นต้น

เครื่องมือเครื่องใช้ทั้ง 3 ชนิดนี้เป็นเครื่องมือที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการทำเครื่องจักสาน โดยเฉพาะ เครื่องจักสานไม้ไผ่ และหวายจะขาดไม่ได้

อย่างไรก็ตาม มีเครื่องมือในการทำเครื่องจักสานชนิดอื่นอีก แต่ก็ไม่มากนัก เช่น การจักหวายจะต้องมีแผ่นสังกะสีจะเป็นฝากระป๋องสังกะสีต่าง ๆ ก็ได้เจาะเป็นรูเล็ก ๆ สำหรับสอดเส้นหวายที่จักเป็นเส้นผ่าเข้าไป ให้ความคมของสังกะสีช่วยขูดซี่หวายออก ซึ่งเรียกว่าวิธี ชักเลียด และเรียกแผ่นสังกะสีว่าเลียด หรือการทำเครื่องจักสานย่านลิเภาที่ใช้เครื่องมือชนิดนี้เช่นกัน แต่เรียกว่า การชักแป้น เป็นต้น นอกเหนือไปจากเครื่องมือดังกล่าวนี้แล้ว อาจจะมีเครื่องมือที่ช่วยให้การทำเครื่องจักสานสะดวกรวดเร็วขึ้นอีกบ้าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัสดุแต่ละชนิด แต่เท่าที่ปรากฏทั่วไป การทำเครื่องจักสานจะไม่ใช้เครื่องมืออื่น ๆ เข้ามาช่วยมากนัก เพราะหลักใหญ่ของการทำเครื่องจักสานนั้นขึ้นอยู่กับมือ ทักษะ แม้จะมีเครื่องมืออื่นเข้ามาช่วยบ้างแต่ความละเอียดประณีตจะสู้ฝีมือมนุษย์ไม่ได้ เช่น ในปัจจุบันนี้ มีผู้ประดิษฐ์เครื่องจักตอกไม้ไผ่ขึ้นใช้ แต่จะได้ตอกที่ไม่เรียบร้อยเท่าที่ควร บางครั้งต้องใช้มือเหลาซ้ำอีกครั้งหนึ่ง อย่างไรก็ตามการทำเครื่องจักสานเป็นงานหัตถกรรมที่ยังไม่สามารถสร้างเครื่องจักรขึ้นทำงานทดแทนได้ถึงแม้ว่าอาจจะทำได้ในอนาคต แต่ความสวยงามและความประณีตที่มีชีวิตชีวาบางอย่างซึ่งเกิดขึ้นจากฝีมือและความมีจิตใจจดจ่อของผู้สาน ซึ่งเป็นสุนทรียภาพอยู่ในเครื่องจักสานคงจะหาเครื่องจักรชนิดใดทำขึ้นแทนได้

คุณสมบัติของไม้ไผ่กับการจักสาน

ไม้ไผ่มีลักษณะผิวแข็ง มีความเหนียว สามารถดัดโค้ง บิดหยუნหรือการกินตัวได้ดี เครื่องจักสานไม้ไผ่ มีความจำเป็นและเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของคนในสังคมไทย เพราะเครื่องจักสานไม้ไผ่ สามารถนำไปใช้อำนวยความสะดวกในการประกอบอาชีพ ใช้สอยด้านอุปโภคบริโภค หรืออาจใช้ตอบสนองความต้องการด้านจิตใจและคติความเชื่อ ด้วยเหตุนี้กรรมวิธีในการผลิต และการนำเครื่องจักสานไปใช้ประโยชน์ จึงมักได้รับการถ่ายทอดโดยการบอกเล่า จากบรรพบุรุษและการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องกันจนกลายเป็นมรดกแห่งสังคม เครื่องจักสานไม้ไผ่แต่ละประเภทถูกนำไปทดลองใช้สอย และได้รับการดัดแปลงปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้สอดคล้อง ตามวัตถุประสงค์ของการนำไปใช้ให้เหมาะสมกับยุคสมัย สืบเนื่องต่อมาจนถึงปัจจุบัน

เครื่องจักสานพื้นบ้านของไทยส่วนมากจะใช้ไม้ไผ่เป็นวัตถุดิบที่สำคัญ เพราะไม้ไผ่เป็นพืชเขตร้อนที่หาได้ง่าย มีลักษณะผิวแข็งเหนียวสามารถดัดโค้งบิดหยუნหรือกินตัวได้ดี จากคุณสมบัติดังกล่าว จึงมีการนำไม้ไผ่มาผลิตเป็นเครื่องจักสานกันอย่างแพร่หลาย

การทำเครื่องจักสานไม้ไผ่ของชาวอีสาน ถือว่าเป็นงานช่างของผู้ชาย หรือเป็นหน้าที่หลักของผู้ชายต้องทำ โดยเฉพาะผู้ที่ย่างเข้าสู่วัยหนุ่มต้องฝึกหัดให้เกิดความชำนาญ จนสามารถนำผลผลิตไปใช้

สอยในชีวิตประจำวันได้ จึงจะได้รับการยกย่องในสังคม ถ้าละเลยหน้าที่หรือขาดทักษะในการจักสาน ก็จะไม่ได้รับการดำเนินจากสังคม ดังนั้นชายที่เริ่มฝึกทำเป็นอย่างยิ่งต้องศึกษาให้ครบทั้งกระบวนการ กล่าวคือ เริ่มจากการคัดเลือกวัตถุดิบ เครื่องมือ การจักดอกการเหลาดอก การสาน และรูปทรงที่สอดคล้องกับความจำเป็นต่อการดำรงชีพ จึงจะได้รับการยอมรับว่า เป็นผู้ที่มีความสามารถด้านการจักสานอย่างสมบูรณ์

วัตถุดิบซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น สามารถนำมาใช้เป็นวัสดุในการจักสานได้ดีเช่น หวาย และไม้ไผ่ ไม้ไผ่ถูกนำมาใช้ทำเครื่องจักสานอย่างแพร่หลายมากที่สุดคือ ไผ่สีสุก หรือ ไผ่บ้าน (*Bambusa Blumeana*) มีคุณสมบัติต่อการนำไปจักสานได้ดี ลำไผ่มีปล้องยาว เนื้อหนา เมื่ออายุยังน้อยผิวไผ่มีสีเขียวเคลือบด้วยสีขาวหม่นบาง ๆ เมื่ออายุมากขึ้นผิวไผ่จะเขียวเข้ม สีขาวจะเริ่มหมดไป พอแก่จัดไผ่จะเป็นสีเหลืองส้มน้ำตาล

ไม้ไผ่ที่นำมาใช้เป็นวัสดุในการจักสานจะแบ่งตามลักษณะและคุณสมบัติในการนำมาใช้จักสานออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

1. ส่วนแรก อยู่ระหว่างโคนเหนือเหง้า สูงประมาณ 2-3 เมตร เรียกว่าไม้ไผ่ซอ เนื้อไผ่หนาแน่น แต่ละปล้องมีรูกลวงขนาดเล็ก ผิวและเนื้อไผ่แข็งแรง เซลล์ใหญ่ ไม่เหมาะกับการใช้จักเป็นเส้นดอก แต่จะนำไปใช้เป็นส่วนประกอบอื่นเช่น ขาดัง ดินหรือดั่งมั่งของภาชนะ
2. ส่วนกลาง อยู่สูงขึ้นมาเหนือจากโคนไผ่เรียกว่า “เรือนไม้ไผ่” ผิวและเนื้อไผ่ส่วนนี้จะหนามากกว่า 1 เซนติเมตร เหมาะสำหรับใช้จักเป็นเส้นดอกก่อนนำไปขึ้นรูปทรง
3. ส่วนปลาย อยู่ถัดขึ้นมาจากส่วนกลาง เรียกว่า ปลายไผ่หรือส่วนยอด ผิวและ เนื้อไผ่จะบางลงตามลำดับความยาวของปลายไผ่ ไม่เหมาะต่อการใช้จักเป็นเส้นดอก

ไม้ไผ่ที่นำมาใช้ในการจักสาน ลักษณะผิวต้องแข็ง เหนียว สามารถคัดโค้ง ยึดหยุ่นหรือคืนตัวได้ดี อายุระหว่าง 1 ½ - 4 ปี ลำต้นตรง ข้อปล้องยาวไม่มีแมลงไข ปลายไผ่ไม่ด้้นเพราะถ้าไผ่ปลายด้้นเมื่อนำมาจักเป็นเส้นดอกจะได้เส้นดอกสีขาวไม่เหมาะกับการนำไปขึ้นรูปทรงและสิ้นเปลืองเวลามาก

การเลือกไม้ไผ่และวิธีตัด

ในแต่ละปีไม้ไผ่ในกอจะเจริญเติบโตและเพิ่มปริมาณเป็นจำนวนมาก ไม้ไผ่ที่นำมาใช้จักสานต้องมีคุณสมบัติต่าง ๆ เช่น ผิวต้องแข็ง เหนียว สามารถคัดโค้ง ยึดหยุ่น คืนตัวได้ดี อายุอยู่ระหว่าง 1 ½ - 4 ปี การเลือกไม้ไผ่ส่วนใหญ่ใช้วิธีสังเกต โดยอาศัยประสบการณ์มากกว่าการจดบันทึกอายุของไม้ไผ่ ลำไผ่ที่ตรง เจริญเติบโตตามปกติ ข้อปล้องยาวไม่แกระแกร็น ไม่มีแมลงไข ไม่บิดงอ ปลายไผ่ไม่หักด้้น เพราะไผ่ปลายด้้นเมื่อนำมาจักจะได้เส้นดอกสีขาวในอัตราส่วนค่อนข้างสูง และเป็นอุปสรรคต่อการนำไปสาน หากไผ่แก่มากเนื้อไผ่แข็งเป็นอุปสรรคต่อการผ่า จัก เหลาและสาน หากไผ่อ่อนเนื้อไผ่เพราะ แมลงเจาะไขได้ง่าย ดังนั้นต้องเลือกไผ่อายุที่พอเหมาะเป็นสำคัญ

ไม้ไผ่เจริญเติบโตในช่วงฤดูฝน ซึ่งระยะนี้ไผ่มีแป้งธาคูขาวอย่างหนา ๆ มีธาคูอาหารบำรุงเลี้ยงลำต้นมาก การตัดไผ่ในช่วงนี้อาจทำให้ไผ่ถูกทำลายเสียหายจากแมลงและเชื้อราได้ ดังนั้นช่วงฤดูที่เหมาะสมต่อการตัดไผ่ จึงควรดำเนินการในฤดูที่ไผ่ชะงักการเจริญเติบโตคือ ฤดูหนาว กับฤดูร้อน

การตัดลำไม้ไผ่

ไม้ไผ่สีสุกเป็นไม้ไผ่ประเภทให้ลำออกมาเป็นกอ ไผ่ที่อายุมากเจริญเติบโตขึ้นมาก่อนจะอยู่ภายในกอส่วนลำที่อายุน้อยจะกระจายออกรอบ การตัดไม้ไผ่มาใช้จักสานต้องตัดลำที่อายุใช้การได้ดี จึงมักทำให้เกิดอุปสรรคต่อการตัด เพราะลำไผ่ที่พอเหมาะจะอยู่ในกอ อีกทั้งไผ่ชนิดนี้มีหนามแหลมคมคอยทิ่มตำ ดังนั้นต้องถางเอาหนามออกให้พ้นทางก่อนเข้าไปตัดลำไผ่ และต้องพยายามตัดภายในออกก่อน เพื่อให้เกิดบริเวณว่างจะสะดวกในการตัดลำไผ่ครั้งต่อไป

การผ่า

ส่วนของไม้ไผ่ที่นิยมใช้สำหรับจักสานมากที่สุดคือ ส่วนกลางหรือส่วนเรือนไผ่ นำมีดมาตัดให้เป็นท่อนพอเหมาะประมาณ 3 ปล้อง ใช้มีดได้เจียนปากกระบอกลำไม้ไผ่ทั้งสองข้างให้เรียบโดยรอบ จึงลงมือผ่าโดยใช้มีดได้ผ่าเฉียงปมตาทุกข้อ แบ่งลำไผ่ออกสองซีกมีลักษณะเป็นครึ่งวงกลม แล้วจึงค่อยผ่าแบ่งครึ่งซึ่ง ๆ พอเหมาะกับการนำไปจักดอกได้ การผ่าไม้ไผ่ให้เป็นซีกทำได้โดยผ่าจากส่วนโคนไปหาปลาย และส่วนปลายไปหาส่วนโคนการผ่าไม้ไผ่เพื่อนำไปใช้จักดอก ต้องผ่าไม้ไผ่และจักดอกให้เสร็จเป็นท่อน ๆ และไม่ทิ้งระยะเวลาในการจักดอกห่างกันนานเกินไป จะทำให้ผิวและเนื้อไผ่แห้งเหี่ยว เป็นอุปสรรคต่อการจักและเหลาเส้นดอก

การจัก และการเหลาดอก

คำว่า “จัก” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 ได้ให้ความหมายว่า จัก เอาคมมีดผ่าไม้ไผ่หรือหวายให้แตกจากกันเป็นเส้นบาง ๆ ก่อนเริ่มลงมือจักดอกทุกครั้งต้องตกแต่งไม้ไผ่ซีกให้เรียบร้อยกล่าวคือ ต้องเลาะผิวไม้และขนาดความกว้าง ความหนาของชิ้นไม้ซีกให้ได้ขนาดใกล้เคียงกันตามวัตถุประสงค์ที่จะนำไปใช้ เช่น การจักดอกตะแคงต้องแต่งให้ส่วนหนาของเนื้อไม้ให้เรียบเสมอกัน ส่วนการจักดอกปิ่นต้องแต่งส่วนกว้างของเนื้อไม้ให้เรียบได้สัดส่วน

การจักเส้นดอกไม้ไผ่ ต้องใช้มีดดอกที่ผ่านการลับให้มีความคมเป็นพิเศษ แล้วใช้มีดดอกผ่าไม้ซีกด้านใดด้านหนึ่ง น้ำหนักมือออกแรงกดไปที่มีดให้ผ่านเนื้อไม้หรือผิวไม้เข้าไป มีดจะอยู่กึ่งกลางระหว่างดอกเส้นบนและเส้นล่าง หากดอกเส้นใดเส้นหนึ่งบาง ต้องพยายามกดคมมีดให้ผ่านเนื้อไม้และหรือผิวไม้ เพื่อให้ได้เส้นดอกหนาบางเท่ากัน วิธีการดังกล่าวต้องพยายามฝึกจนเกิดความชำนาญด้วยตนเองจึงจะเป็นหนทางนำไปสู่ความสำเร็จที่น่าพึงพอใจ

การจักดอกคือ การทำไม้ไผ่เป็นเส้น แผ่น หนาบางตามความต้องการโดยใช้มีดผ่า สามารถ จำแนกเส้นดอกออกได้ 3 ลักษณะ คือ

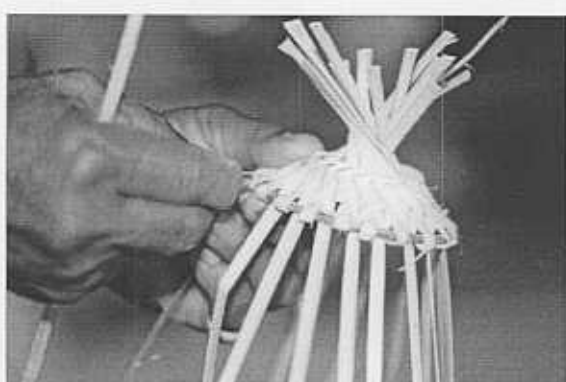
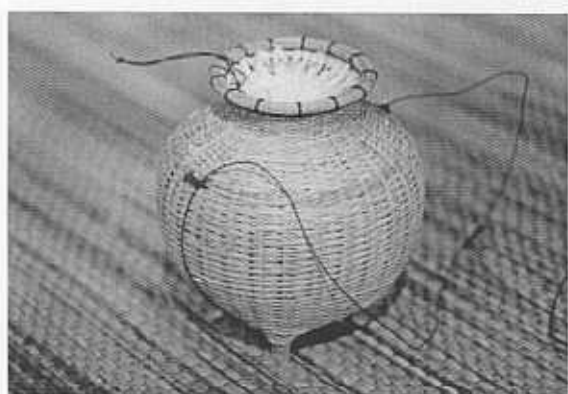
1. ดอกป็น หมายถึง เส้นดอกที่จักตามแนวไม้ไผ่ทางแบนขนานไปกับผิวไม้ไผ่ มีขนาดใหญ่ แยกเป็นเส้นดอกผิวและดอกเนื้อไม้
2. ดอกตะแคง หมายถึง เส้นดอกที่จักตามแนวส่วนหนาของเนื้อไม้ และทำมุมฉากกับผิวไม้ไผ่ ความหนาและความกว้างของเส้นดอกละเอียดกว่าดอกป็น
3. ดอกกลม หมายถึง เส้นดอกที่จักให้มีลักษณะเป็นเส้นดอกที่มีด้านกว้างและหนาหรือ ขาว ใกล้เคียงกันตลอดแนวเส้นดอก ขนาดเล็กใหญ่ขึ้นกับวัตถุประสงค์การใช้

คำว่า “เหลา” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมายว่า เหลา ทำให้เกลี้ยงเกลาหรือให้แหลมด้วยเครื่องมือมีคม เป็นต้น เส้นดอกที่นำมาใช้สานขึ้นรูปเครื่องจักสานจะต้องผ่านการเหลาให้เรียบร้อย หากใช้เส้นดอกที่ไม่ผ่านการเหลาอาจทำให้เกิดอุปสรรคในการสาน เช่น จักเส้นดอกได้ไม่ดีเท่าที่ควร ความคมของผิวและเนื้อไม้ อาจทำให้อวัยวะส่วนมือเท้าได้รับบาดเจ็บขณะปฏิบัติงานได้ และส่งผลทำให้ผลิตภัณฑ์ขาดความประณีต สวยงาม เป็นต้น การเหลาดอกสามารถ จำแนกตามลักษณะของเส้นดอกที่นำมาใช้เหลาได้ 3 วิธี ดังนี้

1. วิธีเหลาดอกป็น ต้องเหลาเส้นดอกตามส่วนกว้างให้เรียบร้อยทั้งสองด้านตลอดแนวเส้นดอกและต้องคำนึงถึงความหนาหรือบางของเส้นดอกให้เท่าเทียมกัน หลังจากนั้นจึงลบเหลี่ยมหรือมุมเส้นดอกทั้งสี่มุมให้มนตลอดทั้งเส้น
2. วิธีเหลาดอกตะแคง ต้องเหลาเส้นดอกส่วนกว้างให้เรียบทั้งสองด้านตลอดแนวเส้นดอก แต่ต้องคำนึงถึงความหนาหรือบางของเส้นดอกให้เท่าเทียมกัน หลังจากนั้นจึงลบเหลี่ยมหรือมุมเส้นดอกทั้งสี่มุมให้มนตลอดทั้งเส้น
3. วิธีเหลาดอกกลม ต้องเหลาเส้นดอกที่ผ่านการจักให้มีความกว้างและขาวหรือหนาตลอดทั้งเส้นมาเหลาลบเหลี่ยมทั้งสี่มุมให้กลมมนตลอดทั้งเส้น

การทำเครื่องจักสานไม้ไผ่ส่วนใหญ่ใช้มือในการทำงานเป็นหลัก และใช้เครื่องมือที่จำเป็นบ้าง บางขั้นตอนจึงจะประสบผลสำเร็จ แต่ถึงกระนั้นก็ตามช่างจักสานยังต้องหาความรู้เพิ่มพูนประสบการณ์ โดยการลงมือฝึกฝนปฏิบัติงานจริงจนเกิดความชำนาญ จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความสามารถในการจักสาน โดยแท้จริง

กลุ่มหัตถกรรม (วัดเกษมสำราญ) ตำบลเกษม อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี
ผลิตภัณฑ์ : ก่องข้าว กระติบข้าว ข้อง ถ่ม

ความเป็นมา

เดิมชาวบ้านมีพื้นฐานฝีมือการจักสานดีพอสมควรอยู่แล้วได้รับการสนับสนุนและคำแนะนำในการพัฒนาฝีมือจักสานจากพระครูเกษมธรรมานุวัตร เจ้าคณะตำบล จึงได้รวมกลุ่มกันทำอาชีพจักสานขึ้น เพื่อหวังยกระดับอาชีพจากอาชีพเสริมเป็นอาชีพหลักโดยใช้วัดเป็นศูนย์กลาง จากการสอบถามพบว่า ท่านหลวงพ่อก็คือพระที่บวชเรียนอยู่ที่วัดมานาน บวชเณรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2506 บวชพระเมื่อปี พ.ศ. 2509 อยู่กับเจ้าอาวาสรูปเดิมมานานจนท่านมรณภาพจึงทำหน้าที่แทนมาโดยตลอด หลวงพ่อพระครูเกษมธรรมานุวัตร ท่านมีความสามารถพิเศษในการทำงานจักสาน อยากเห็นคนมาทำงานที่วัดงานที่ทำก็ควรจะเป็นงานที่ชาวบ้านมีพื้นฐานเดิมคืออยู่แล้ว จึงได้ชักชวนชาวบ้านมาทำงานจักสานที่วัดสามารถทำงานจักสานได้ทุกอย่างที่มีคนต้องการ โดยเริ่มรวมกลุ่มกันตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2543 ฝีมือได้รับการพัฒนามาเรื่อย ๆ มีทั้งมารวมกลุ่มทำที่วัดและนำกลับไปทำที่บ้าน เงินที่ได้ก็ให้มีกรรมการดูแล โดยมีหลวงพ่อก็คือพระที่ปรึกษา ปัจจุบันมีพระในวัด 9 รูป เมื่อว่างจากกิจของสงฆ์ก็ช่วยกันกับชาวบ้านทำงานฝีมือในวัดจึงดูเป็นที่น่าสนใจมากขึ้นทั้งได้ศึกษารรณะและทำงานอาชีพที่เป็นดั้งเดิมควรค่าแก่การอนุรักษ์ไปด้วย อย่างไรก็ตามงานอาชีพดังกล่าวแม้จะเป็นงานฝีมือที่หาได้ยากก็ยังมีปัญหาอยู่บ้าง เช่น ปัญหาการจัดจำหน่าย ค่าตอบแทนฝีมือยังไม่มาก ผลิตภัณฑ์ราคายังอยู่ในเกณฑ์ต่ำ หากได้รับการประชาสัมพันธ์ที่ดีจะทำให้งานได้รับการพัฒนาและมีความมั่นคงมากยิ่งขึ้น

สมาชิกกลุ่ม ประกอบด้วย

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	ที่อยู่
1.	นายประพันธ์ แข่งขัน	บ้านเลขที่ 52 หมู่ 1 ต. เกษม อ. ตระการพืชผล จ. อุบลราชธานี
2.	นายบุญมี คีมา	บ้านเลขที่ 5 หมู่ 1 ต. เกษม อ. ตระการพืชผล จ. อุบลราชธานี
3.	นายไทร บุญโท	บ้านเลขที่ 60 หมู่ 1 ต. เกษม อ. ตระการพืชผล จ. อุบลราชธานี
4.	นายสิม วะสุพันธ์	บ้านเลขที่ 4 หมู่ 9 ต. เกษม อ. ตระการพืชผล จ. อุบลราชธานี
5.	นายวิญญู วะสุพันธ์	บ้านเลขที่ 25 หมู่ 8 ต. เกษม อ. ตระการพืชผล จ. อุบลราชธานี
6.	นายบุญมี จันทะวะรี	บ้านเลขที่ 160 หมู่ 9 ต. เกษม อ. ตระการพืชผล จ. อุบลราชธานี
7.	ชาวบ้านอีกจำนวนหนึ่ง	

วิธีเลือกไม้ไผ่

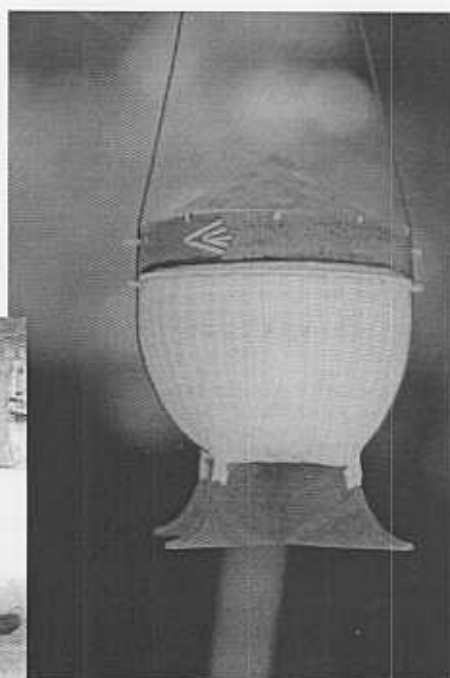
1. เลือกไม้ไผ่บ้านที่มีอายุประมาณ 3 ปีขึ้นไป
2. เลือกที่มีลำคื่นตรง

ก่องข้าว

กลุ่มหัตถกรรม (วัดเกษมสำราญ)

ตำบลเกษม อำเภอตระการพืชผล

จังหวัดอุบลราชธานี

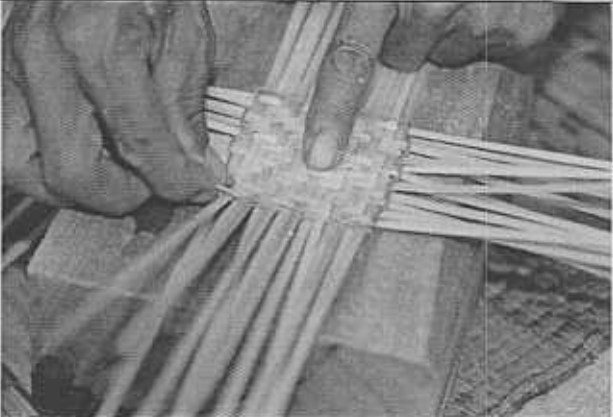
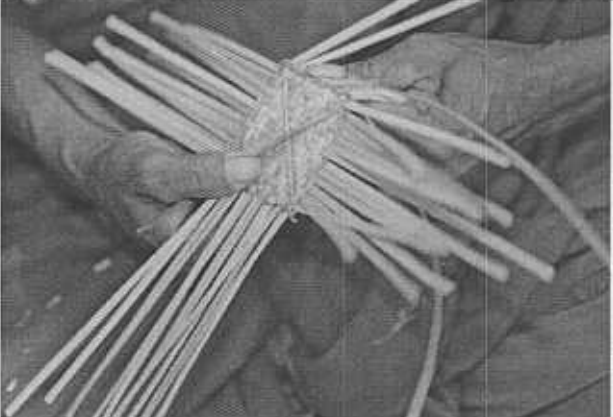
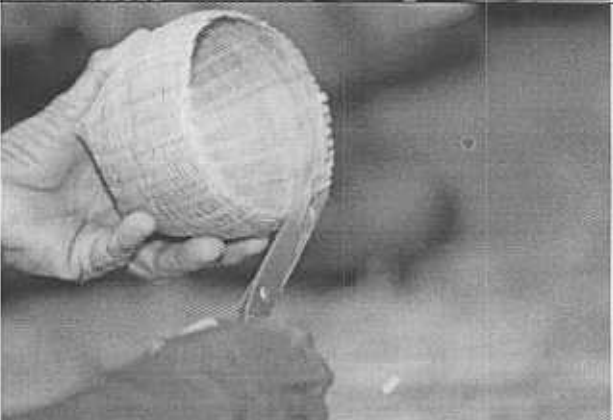

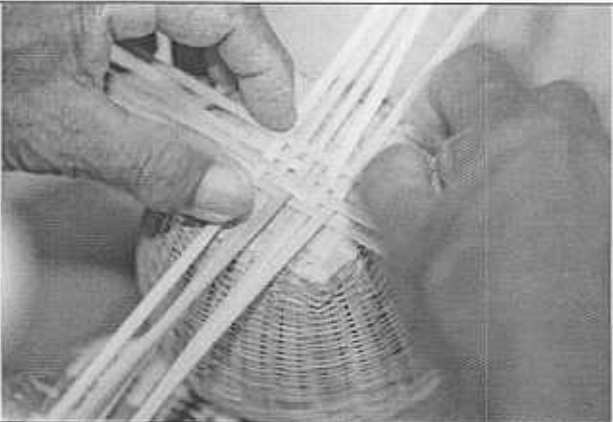
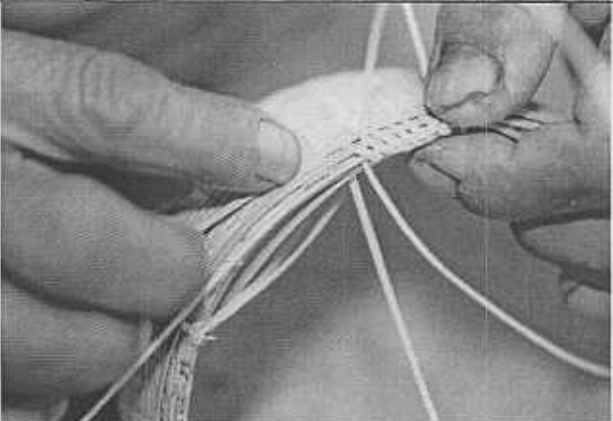
วัสดุที่ใช้	อุปกรณ์
1. ไม้ไผ่	1. มีดโต้
2. ก้านตาล	2. มีดดอก
3. เชือก , หวาย	

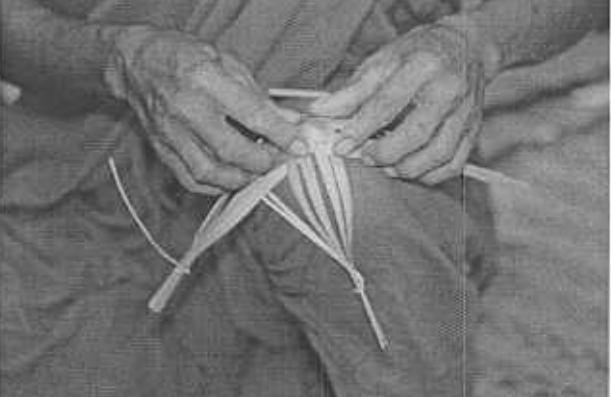
ก่องข้าว ขนาดกลาง ราคา 100 บาท

วิธีสาน

ขั้นตอนการสานก่องข้าว	ภาพ
เมื่อได้ไม้ไผ่ขนาดที่ต้องการ ตัดไม้ไผ่ขนาด 1 ปล้อง แล้วจักดอก 2 ลักษณะ คือ กลมและแบน ขนาดตามความใหญ่เล็กของก่องข้าว	
ก่องข้าวมีสองชั้น เริ่มสานด้านในก่อน ใช้ดอกแบนสานกันก่องข้าว สานลายสามขีดบี	
สานกันก่องข้าวเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ได้ ขนาดตามต้องการแล้ว เหลาไม้ไผ่ขนาดตาม ความใหญ่เล็กของก่องข้าว ขาวเท่าเส้นทแยง กันก่องข้าว เหลาปลายแหลมทั้งสองด้าน จำนวน 2 อัน ใช้ขัดกันก่องข้าวเพื่อขึ้นรูป	
ตัวก่องข้าวใช้ดอกกลมสาน สานลายขัด เมื่อขึ้นรูปได้ขนาดตามต้องการแล้วใช้ กรรไกรตัดดอกส่วนที่ไม่ต้องการออก	

ขั้นตอนการสานก่องข้าว	ภาพ
สานก่องข้าวด้านนอก เริ่มจากดึงไม้ขัดกัน ก่องข้าวออก ใช้ตอกแบนสอดกันก่องข้าวเพื่อ ยึดก่องข้างสองชั้นติดกัน แล้วสานลายขัด ขนาดตามก่องข้าวด้านในขึ้นรูปใช้ตอกกลม สานลายขัด สานให้ได้ขนาดเท่ากับก่องข้าวด้าน ใน แล้วใช้กรรไกรตัดส่วนที่ไม่ต้องการทิ้ง	
นำตอกแบน 2 เส้นมาประกบปากก่องข้าว ด้านในและด้านนอก วางตอกกลม 1 เส้นไว้ด้านบน ใช้เหล็กแหลม เจาะเพื่อมัดตอกยึดเป็นช่วง ๆ	
เริ่มสานขอบปากก่องข้าว (ใช้ลายหางสิงห์) สานให้ได้ระยะประมาณ 1 นิ้ว นำตอกกลม อีกเส้นมาวางประกบด้านล่างแล้วเย็บเพื่อ ปิดรอย	
ทำแบบนี้ไปเรื่อย ๆ จนรอบปากก่องข้าว	

ขั้นตอนการสานก่องข้าว	ภาพ
ใส่ตีนก่องข้าวด้วยไม้ที่เหลาอย่างประณีตและอ่อนช้อย บิดตีนก่องข้าวกับตัวก่องข้าวด้วยหวาย	
ฝาก่องข้าว ใช้ดอกขนาด 1 เซนติเมตร ความยาว 1 ปล้อง สานลายตาแหวน 5 เส้น ตรงกลางหักมุมแหลม สานให้ได้ขนาดก่องข้าว	
เหลาก้านตาลเพื่อทำขอบฝาก่องข้าว ขนาดกว้าง 1 นิ้ว ให้ยาวมากกว่าปากก่องข้าวเล็กน้อย เพื่อให้ปิดก่องข้าวได้สนิท แล้วขดเป็นวงกลมขีดด้วยหวาย นำขอบฝาไปวัดขนาดกับดอกที่สานเป็นฝาให้มุมแหลมอยู่กึ่งกลางพอดี ใช้ดินสอขีดเส้นขอบรอบฝา	
ตัดดอกห่างจากเส้นดินสอประมาณ 1 นิ้ว พรมน้ำให้ทั่วฝา หักขอบฝาก่องข้าวตรงเส้นดินสอแล้วนำฝาก่องข้าวและขอบประกอบเข้าด้วยกัน เย็บด้วยหวาย ทำหูฝาก่องข้าวด้วยหวาย พร้อมใส่สายให้เรียบร้อย	

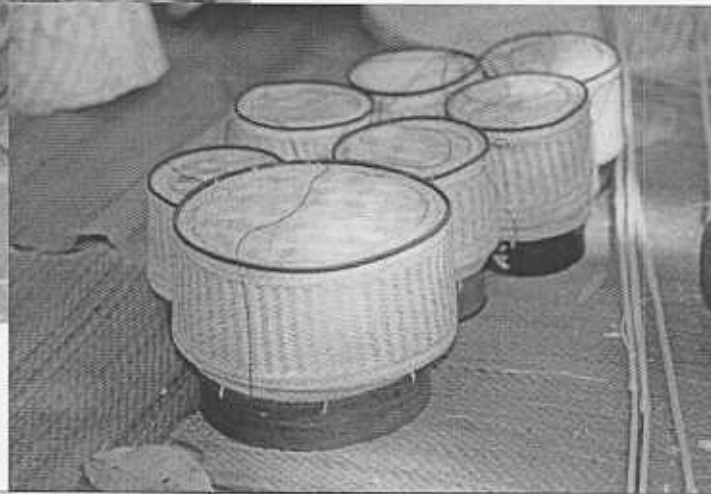

กระติบข้าว

กลุ่มหัตถกรรม (วัดเกษมสำราญ)

ตำบลเกษม อำเภอดงหลวง

จังหวัดอุบลราชธานี

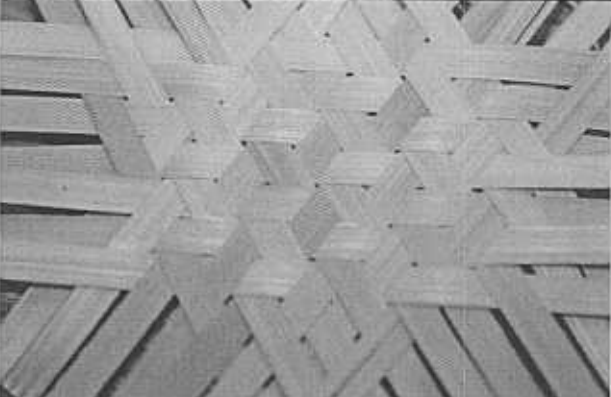
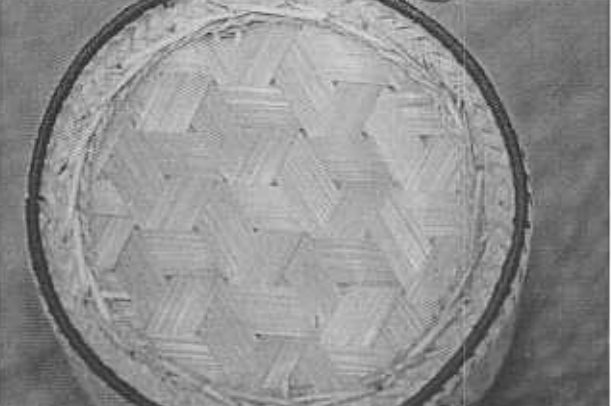
วัสดุที่ใช้	อุปกรณ์
1. ไม้ไผ่	1. มีดโต้
2. เชือก	2. มีดดอก

กระติบข้าว ขนาดเล็ก ราคา 30 บาท ขนาดใหญ่ ราคา 50 บาท

วิธีสาน

ขั้นตอนการสานกระติบข้าว	ภาพ
จักตอกตามขนาดกระติบข้าวที่ต้องการ เริ่มจากสานลายสองขึ้น สานได้ประมาณ 4 แถว	
จับด้านซ้ายและขวามาสานชนกันเป็นวงกลม	
สานลายสองขึ้นให้ได้ขนาดความสูงของกระติบข้าวที่ต้องการ แล้วเปลี่ยนลายเป็นลายสองนอน เวลาสานลายสองนอนพยายามดึงขนาดให้เล็กกว่าลายสองขึ้น เพื่อเวลาพับกระติบข้าวลงจะได้พอดี ระหว่างที่สานให้พรมน้ำไปด้วยเพื่อตอกจะได้ยึดกันแน่นไม่เลื่อนหลุด	
เมื่อสานได้ขนาดตามต้องการแล้วม้วนเก็บปลายตอกทั้งสองด้านให้เรียบร้อย	

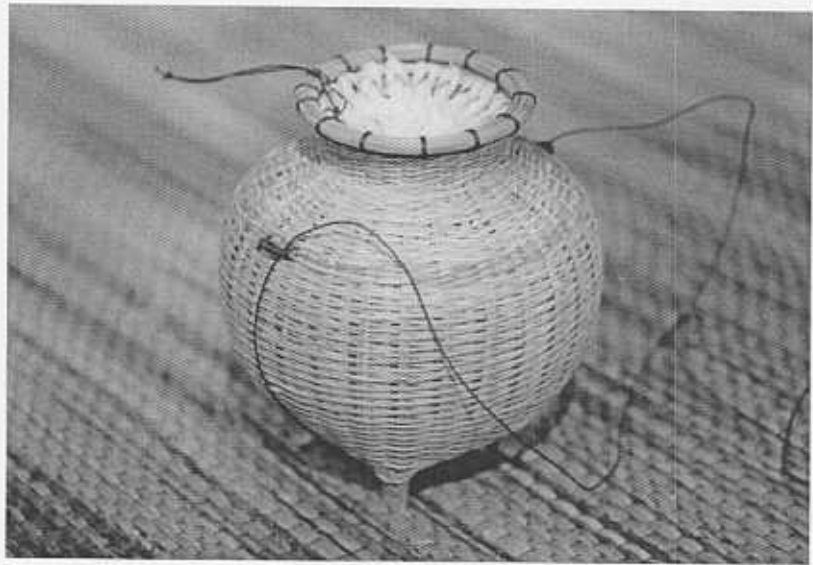
ขั้นตอนการสานกระติบข้าว	ภาพ
พรมน้ำให้ทั่วทั้งกระติบข้าวแล้วพับม้วนกระติบ โดยลายสองขึ้นจะอยู่ด้านนอก ลายสองนอนจะอยู่ด้านใน	
ใช้ดอกขนาด 0.5 นิ้ว สานกันกระติบข้าวลายตาแหวน 6 เส้น แล้วเย็บติดกระติบข้าวด้วยเชือก เหลือก้านตาล ความสูงตามต้องการ ขาวเท่ากับความกันกระติบข้าว แล้วขดเป็นวงกลมยึดด้วยเชือกเพื่อทำขาตั้งกระติบข้าว เย็บกระติบข้าวและขาตั้งเข้าด้วยกัน	
ฝากระติบข้าวสานเหมือนกับตัวกระติบข้าว ต่างกันตรงจำนวนเส้นดอก เช่น ตัวกระติบข้าวใช้ดอก 42 เส้น ฝากระติบข้าวใช้ดอก 48 เส้น	

ข้อง

กลุ่มหัตถกรรม
(วัดเกษมสำราญ)

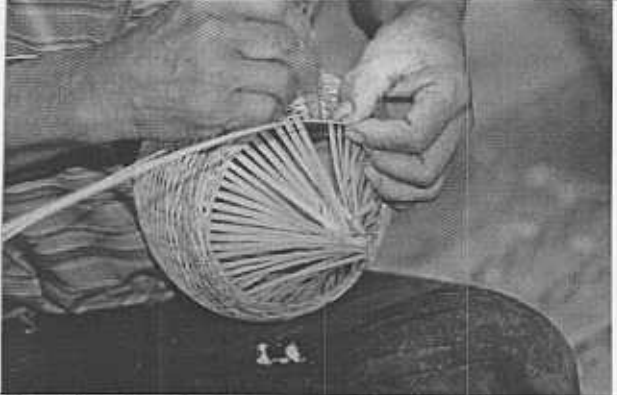
ตำบลเกษม
อำเภอตระการพืชผล
จังหวัดอุบลราชธานี

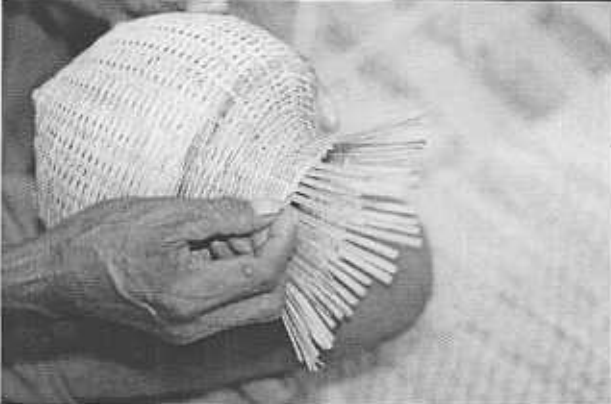

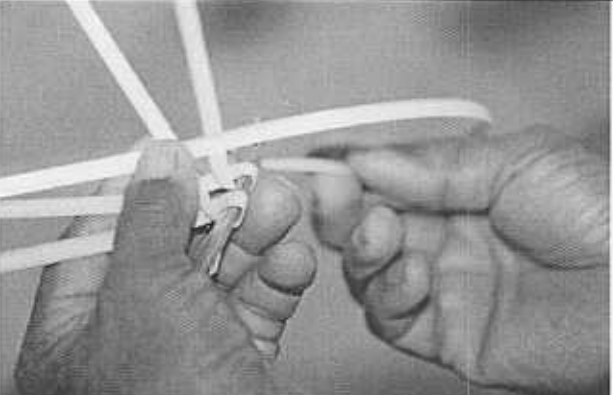
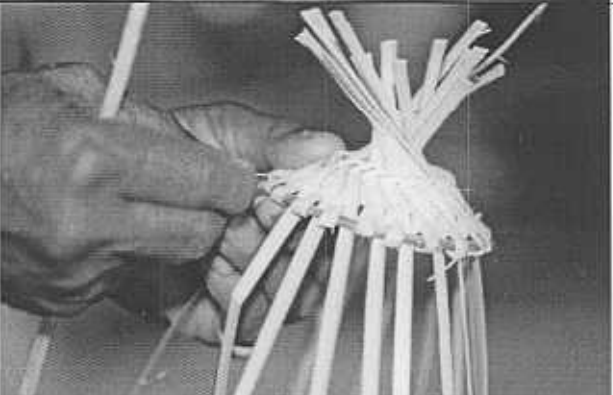
วัสดุที่ใช้	อุปกรณ์
1. ไม้ไผ่	1. มีดโต้
2. เชือก	2. มีดดอก

วิธีสาน

ขั้นตอนการสานข้อง	ภาพ
จักดอกกลมและแบน ขนาดและจำนวนขึ้นอยู่กับขนาดตัวข้อง	
ใช้ดอกแบนสานกันข้อง สานลายสามสามกันข้องเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ได้ขนาดตามต้องการแล้ว เหลาไม้ไผ่ขนาดตามความใหญ่เล็กของข้องยาวเท่าเส้นทแยงกันข้อง เหลาปลายแหลมทั้งสองด้าน จำนวน 2 อัน ใช้ขัดกันข้องเพื่อขึ้นรูป	
ใช้ดอกกลมขึ้นรูปข้องลักษณะคล้ายแฉกโม สานลายขัด สานความสูงได้ขนาดตามต้องการแล้ว	
ใช้ดอกไฟกาวสานเพื่อลายขนาดข้องเป็นล่อข้อง เมื่อได้ขนาดล่อข้องแล้ว ปากข้องจะบานอุปกรณ์ที่ช่วย คือ กะลามะพร้าว หรือขวดน้ำอัดก็ได้	

ขั้นตอนการสานข้อง	ภาพ
เมื่อสานปากข้องได้ขนาดตามต้องการแล้ว หักดอกส่วนที่ไม่ต้องการทิ้ง	
ใช้ดอกแบนสองเส้นความยาวเท่ากับปากข้อง ประกบปากข้องด้านนอกและด้านในแล้วใช้ ดอกยึด	
ใช้ดอกกลม 4 เส้น สอดเข้าด้านบนปากข้อง ถักยึดด้วยเชือก จนรอบปากข้อง	
ทำหูข้องด้วยหวายหรือเชือกก็ได้ กระยะพอ เหมาะ	

ขั้นตอนการสานข้อง	ภาพ
ตัดไม้ไผ่ยาว 3 นิ้ว ด้านหนึ่งให้ติดข้อปล้อง จำนวน 4 อัน	
แล้วสอดเพื่อทำดินข้อง	
ผ่าข้อง (งาข้อง) นำดอกกลมมาขดเป็นวงกลม ขนาดเล็กกว่าปากข้องเล็กน้อย	
ใช้ดอกขนาด 5 มม. ความยาว 1 ปล้อง นำมาสานรอบวงกลม ขณะสานดึงดอกให้แน่น เพื่อความแข็งแรง	

สุม
กลุ่มหัตถกรรม
(วัดเกษมสำราญ)
ตำบลเกษม
อำเภอตระการพืชผล
จังหวัดอุบลราชธานี

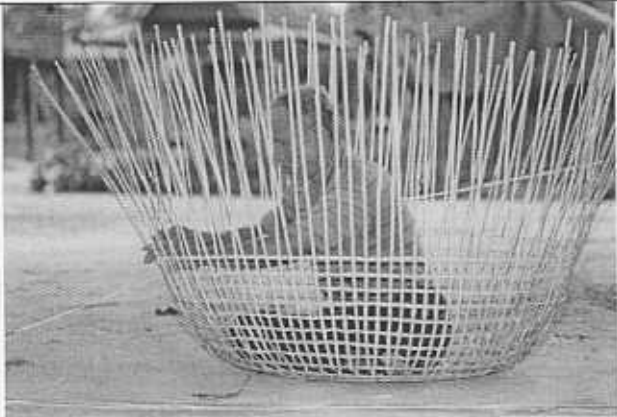
ราคาอันละ 100 บาท สานได้ 2 ลาย คือ 1. ลายตาเหลือ 2. ลายตามะกอก

วัสดุที่ใช้	อุปกรณ์
1. ไม้ไผ่	1. มีดโต้
	2. มีดตอก

วิธีสาน

ขั้นตอนการสานสู่	ภาพ
จักตอก ให้ได้ขนาด 7 ปล้อง หรือประมาณ 2.20 เมตร	
นำตอกที่ได้มาขดเป็นวงกลมให้ได้รัศมีประมาณ 20 ซม.	
นำตอกมาสอดเข้าในวงกลมให้รอบ เริ่มสานลายตามะกอก	
เริ่มสานลายตามะกอก เริ่มสานถี่ ๆ เป็นแผ่นก่อน แล้วค่อยห่างออก ดึงตอกสานให้ตอกขึ้น ค่อย ๆ จุ่มเข้าเป็นสุม	

ขั้นตอนการสานส้ม	ภาพ
สานให้ได้ขนาดส้มตามความต้องการแล้ว ใช้ดอกกว้าง 0.5 นิ้ว สานจำนวน 4 รอบ	
ใช้ดอกกลม สานลาย ยก 3 ข้ม 3 สาน จำนวน 3 รอบ เพื่อมอดินส้ม	
ใช้เลื่อยตัดไม้ไผ่ส่วนที่ไม่ต้องการทิ้ง เป็นอัน เสร็จเรียบร้อย	

ผู้ให้ข้อมูล

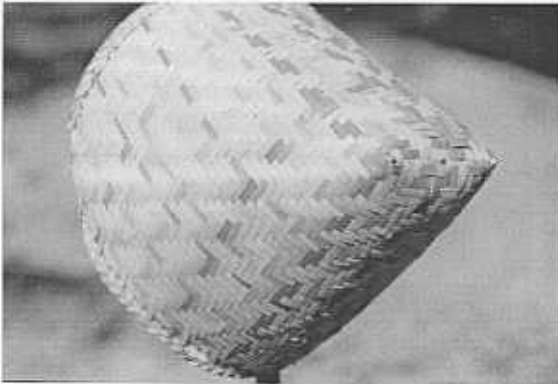
ที่	ชื่อ-สกุล	อายุ	ที่อยู่
1.	พระครูเกษม ธรรมานุวัตร		วัดเกษมสำราญ ต.เกษม อ.ตระการพืชผล
2.	นายไกร บุญโท	60 ปี	บ้านเลขที่ 60 หมู่ที่ 1 ต.เกษม อ.ตระการพืชผล
3.	นายประพันธ์ แข่งขัน	55 ปี	บ้านเลขที่ 52 หมู่ที่ 1 ต.เกษม อ.ตระการพืชผล
4.	นายบุญมี ดิมาก	62 ปี	บ้านเลขที่ 5 หมู่ที่ 1 ต.เกษม อ.ตระการพืชผล

บ้านไหล่สูง ตำบลไหล่ทุ่ง อำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี

ผลิตภัณฑ์ : หวดนั่งข้าว

เป็นอุตสาหกรรมภายในครัวเรือน ทำเมื่อว่างเว้นจากการทำนา ผู้ชายจะเป็นคนจักดอก ผู้หญิงสานหวด จะสานได้ 7-8 ใบ/วัน รายได้ประมาณ 3,000 บาท/เดือน

การเดินทาง เริ่มต้นที่ ถนนสายอุบล ๑ - ตระการ ๑ จนถึงสี่แยกตระการ ๑ เลี้ยวซ้ายเข้า ถนนเกษมสมบัติ ระยะทางประมาณ 3 กม. ถึงทางเข้า ต.ไหล่ทุ่งอยู่ด้านซ้ายมือ ประมาณ 5 กม. ถึงบ้านไหล่ทุ่ง

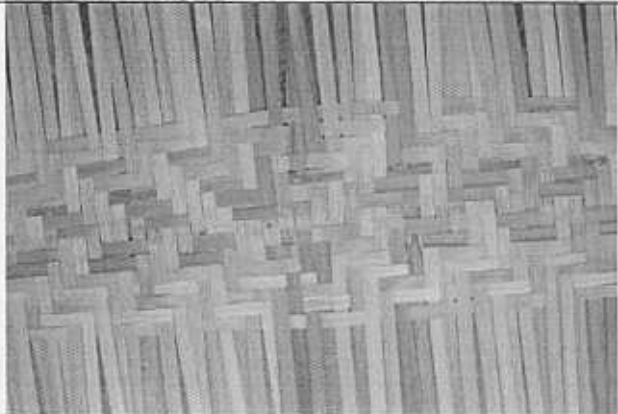
ความเป็นมา

เดิมงานจักสานได้มีการทำมานานแล้วในหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงคิดร่วมกันหางานจักสานที่ทำได้ง่าย รวดเร็ว และจำหน่ายในราคาถูกโดยรวมกลุ่มกันจักสาน หวดสำหรับนั่งข้าวเหนียว ในช่วงว่างเว้นจากการทำนามาร่วมกันจักสานหวดเพื่อทำเป็นรายได้เสริม งานจักสานหวดเป็นงานที่น่าจะไปได้ดี เนื่องจากคนอีสานเรายังรับประทานข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก งานดังกล่าวหากได้มีการพัฒนาให้มีคุณภาพอาจจะสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มได้ และหากทำบางส่วนให้มีขนาดเล็กลง สานด้วยฝีมือประณีต อาจจะเป็นของที่ระลึกอีกประเภทหนึ่งได้ งานฝีมือของชาวบ้านอยู่ในเกณฑ์ดี หากมีการส่งเสริมจะสามารถสร้างเป็นผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ได้อีกหลายชนิด ได้เห็นความตั้งใจของคนในหมู่บ้านแล้วรู้สึกชื่นชมกับพลังชาวบ้านในความสามัคคี ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ ไม่ยอมปล่อยเวลาให้สูญเปล่า

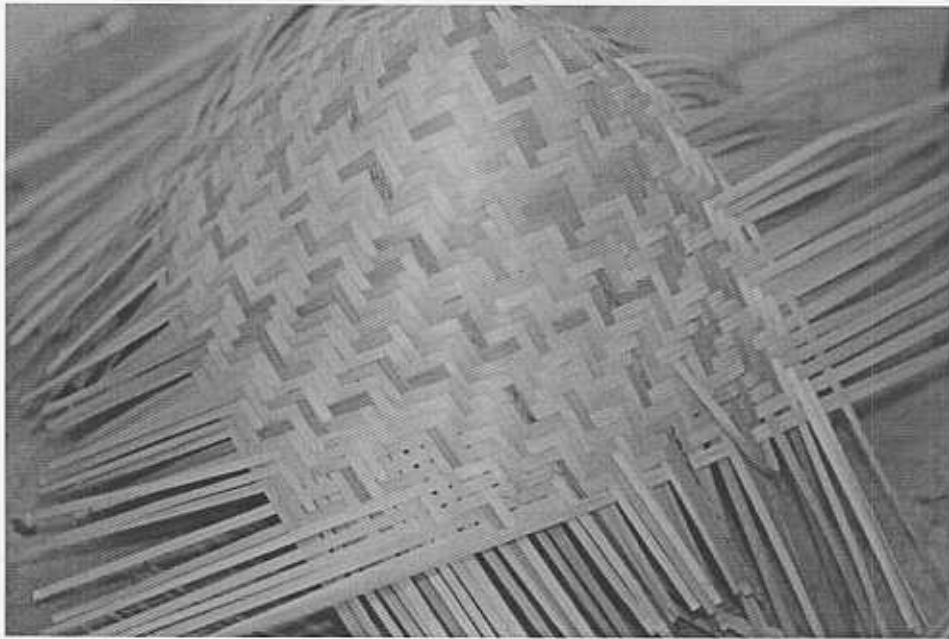
วัสดุที่ใช้	อุปกรณ์
1. ไม้ไผ่บ้านที่มีอายุไม่ต่ำกว่า 3 ปี ความยาวแต่ละปล้องประมาณ 35 เซนติเมตร	1. มีดโต้
	2. มีคดอก

หวดหนึ่งข้าว ราคาอันละ 12 บาท

วิธีสาน

ขั้นตอนการสานหวด	ภาพ
เมื่อได้ไม้ไผ่ตามขนาดที่ต้องการนำมาเลื่อยให้ได้ความยาว ขนาด 70 ซม.	
ผ่าไม้ไผ่แล้วจักดอกให้ได้ความกว้างประมาณ 0.5 ซม. และบางที่สุด	
เริ่มสานโดยสานลายสามซัดบี ก้นหวดใช้ดอก 14 เส้น	

ขั้นตอนการสานหวด	ภาพ
หักมุมกันหวดทั้งสองด้านแล้วสานขึ้นมาเรื่อย ๆ	
ระหว่างที่สานหวดให้พรมน้ำเรื่อย ๆ เพื่อให้ดอกนึ่ง สานง่าย และมีความแน่นหนา	
เมื่อสานได้ขนาดตามต้องการใช้ไฟกวาสานแถวสุดท้ายเพื่อป้องกันดอกให้แน่นลงทนแข็งแรง (ไฟกวาง คือ ดอกเส้นเล็กที่ฉีกออกจากดอกเส้นใหญ่ ฉีกให้ได้ขนาดเล็กที่สุด)	
นําน้ำเย็นไปรดให้แน่น	

ลายสามซัดบี

แถวที่ 1	ยก 1	ซัด 3	ยก 3	ซัด 3	ยก 3	ซัด 1
แถวที่ 2	ซัด 3	ยก 3	ซัด 1	ยก 1	ซัด 3	ยก 3
แถวที่ 3	ซัด 2	ยก 3	ซัด 2	ยก 2	ซัด 3	ยก 2
แถวที่ 4	ซัด 1	ยก 3	ซัด 3	ยก 3	ซัด 3	ยก 1
แถวที่ 5	ยก 3	ซัด 3	ยก 1	ซัด 1	ยก 3	ซัด 3
แถวที่ 6	ยก 2	ซัด 3	ยก 2	ซัด 2	ยก 3	ซัด 2

ผู้ให้ข้อมูล

ที่	ชื่อ-สกุล	อายุ	ที่อยู่
1.	นายคำ กุดเหลา	62 ปี	บ้านเลขที่ 13 หมู่ที่ 2 ต. ไหล่สูง อ. ตระการพืชผล
2.	นายอาภรณ์ โกมลศรี	52 ปี	บ้านเลขที่ 32 หมู่ที่ 2 ต. ไหล่สูง อ. ตระการพืชผล

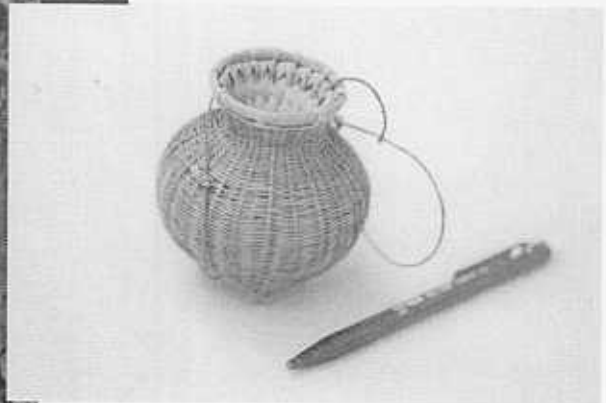
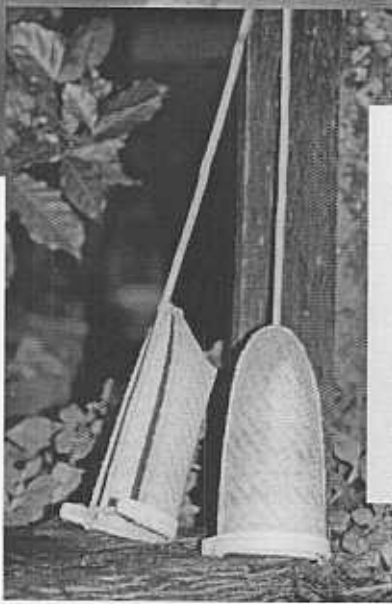
บ้านกลาง

ตำบลกลาง

อำเภอเดชอุดม

จังหวัดอุบลราชธานี

ผลิตภัณฑ์ : ไช่ ถักโซ่ ข้อง
ถุงน้ำ (ขนาดจิ๋วทั้งหมด)

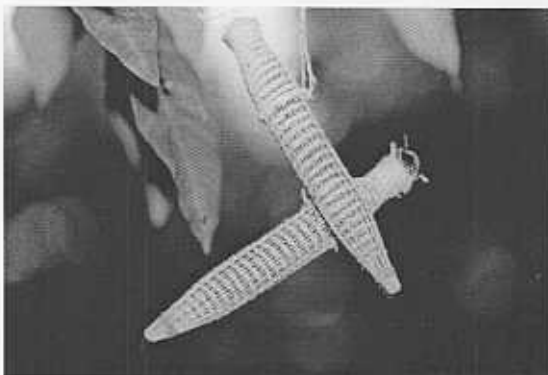
ความเป็นมา

เดิมชาวบ้านมีฝีมือทางด้านงานไม้และงานจักสานคืออยู่แล้วและได้ทำจำหน่ายเป็นครั้งคราวตามที่มีผู้ว่าจ้าง ในช่วงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2544 มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ได้จัดทำรายการโทรทัศน์เพื่อส่งรายการออกอากาศทางสถานีวิทยุโทรทัศน์ WSTV ในชื่อรายการ “ท้องถิ่นแดนอีสาน” ได้มีโอกาสมาถ่ายทำ VDO. หัตถกรรมพื้นบ้าน การทำกระบวยเป็นของที่ระลึก ที่บ้านของคุณคเชนทร์ บุตรจันทร์ ซึ่งได้มีการทำกระบวยขนาดจื๋อจำหน่ายเป็นของที่ระลึก โดยมีผลิตภัณฑ์พื้นบ้านอื่น ๆ เสริมการขาย ดังนั้น ว่าที่ ร.ต. สักดิ์ชาย สิกขา ซึ่งได้ติดตามไปในงานถ่ายทำ VDO. ในครั้งนั้น ได้เห็นงานหัตถกรรมของชาวบ้านที่นำมาฝากขายกับคุณคเชนทร์ ก็เกิดมีแนวความคิดว่าหากได้มีการส่งเสริมและยกระดับฝีมือให้มีความละเอียด ประณีต ลดขนาดชิ้นงานลงให้เล็กที่สุดเท่าที่จะสามารถสานได้ และจัดหาตลาดจำหน่ายให้ มีการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับตัวผลิตภัณฑ์ ก็น่าจะเป็นทางเลือกหนึ่งที่จะทำให้งานหัตถกรรมของชาวบ้านเป็นสิ่งที่มาถล่มด้วยคุณค่าทางฝีมือที่สามารถสร้างงานสร้างอาชีพได้อีกทางหนึ่ง จึงได้เข้ามาให้การสนับสนุนพัฒนาให้เป็นกลุ่มงานอาชีพโดยหาผู้มีความสามารถในหมู่บ้านมาทำงานหัตถกรรมเพิ่มขึ้น ทดลองให้ทำงานที่ถนัดแล้วให้คำแนะนำในการพัฒนาฝีมือ แกไขจุดบกพร่อง ปัจจุบันมีผู้เข้าร่วมงานโครงการมากขึ้น มีผู้สนใจทำงานมากขึ้น เกิดรายได้เสริม ซึ่งต่อไปคาดว่าจะเป็กลุ่มงานอาชีพที่เข้มแข็งสามารถช่วยเหลือตัวเองทั้งการผลิตและการจำหน่ายได้เป็นอย่างดี โดยชาวบ้านเองมีฝีมือในหมู่บ้านจำนวนหลายคน เช่น นายผง บัวใหญ่ , นายเลิศ สาขา , นายทองดี ภักดิ์สัน ฯลฯ

ไซ (ขนาดจื๋อ)

บ้านกลาง ตำบลกลาง

อำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี

ช่างสาน : นายเลิศ สาขา เกิดเมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม 2477 อายุ 70 ปี

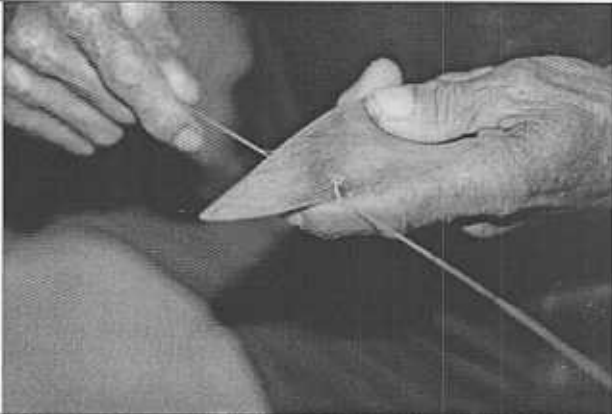
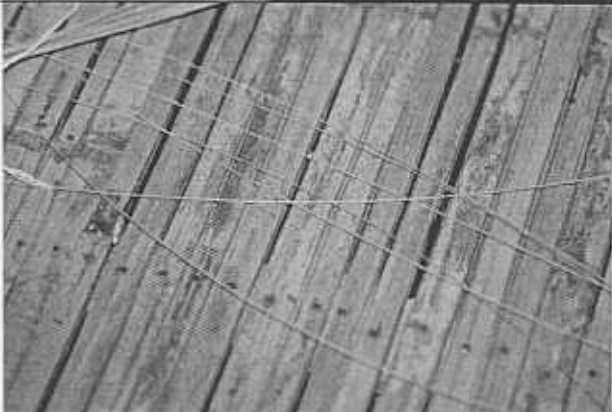
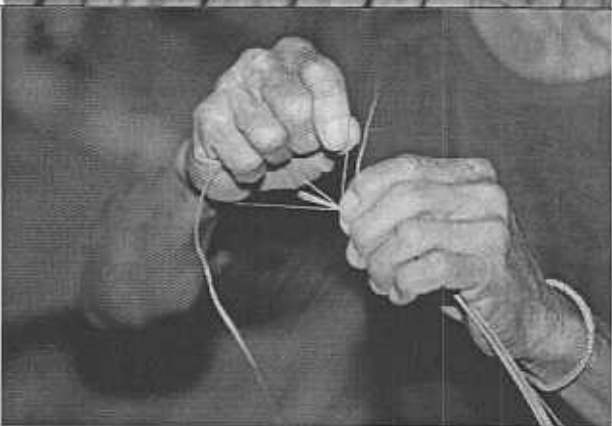
(ใช้เวลาว่างจากการทำนา สานได้วันละประมาณ 2 หลัง)

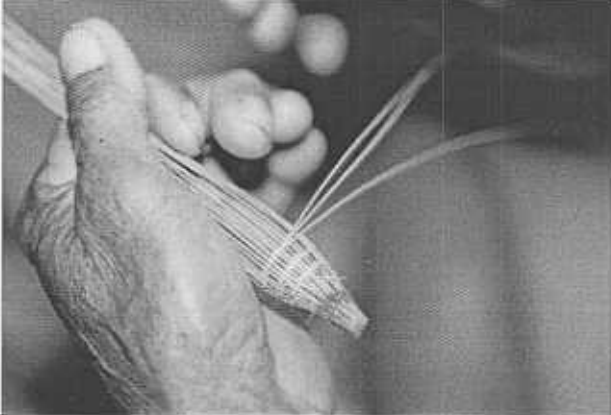
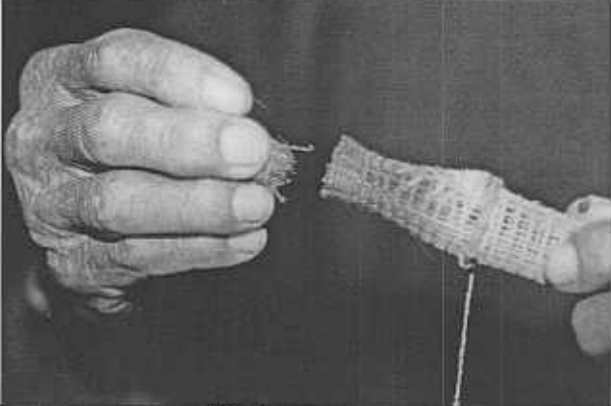
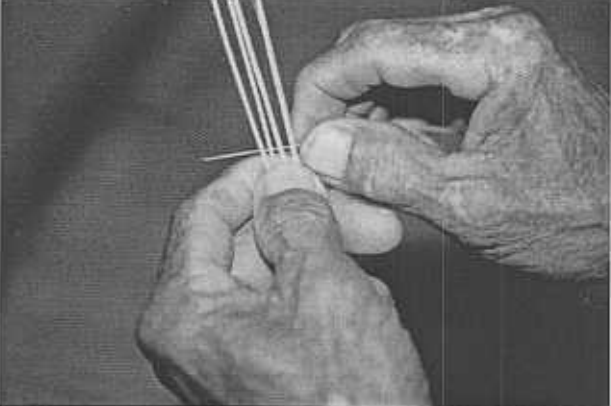
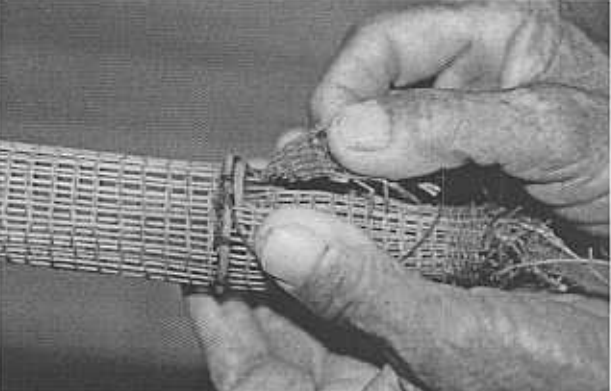
สถานที่ : บ้านเลขที่ 155 ต.กลาง อ. เดชอุดม จ. อุบลราชธานี

วัสดุที่ใช้	อุปกรณ์
1. ไม้ไผ่บ้าน อายุประมาณ 2 ปี หาได้ในท้องถิ่น	1. มีดโต้
2. เชือกปอ	2. มีคดอก

ไซ (ขนาดจิ๋ว) ราคาประมาณ 40 – 50 บาท

วิธีสาน

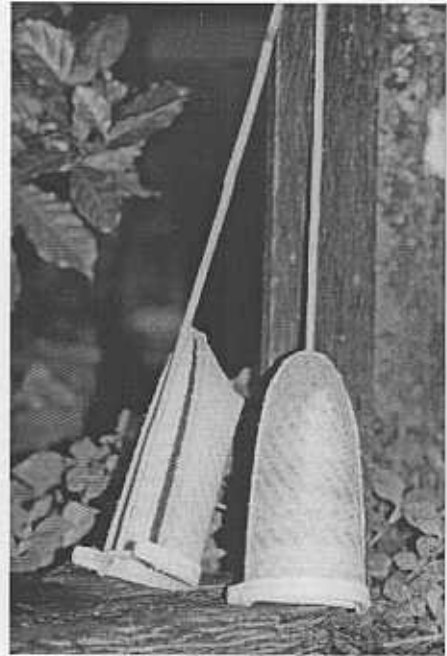
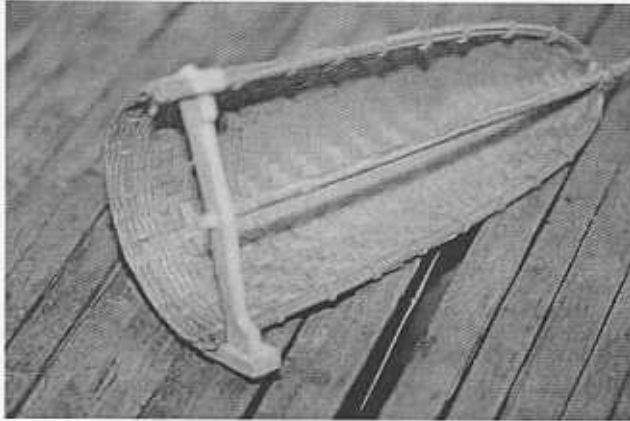
ขั้นตอนการสานไซ	ภาพ
เมื่อได้ไม้ไผ่ขนาดตามต้องการแล้ว นำมาจักดอกให้ได้ขนาดเล็กที่สุด ความยาว 1 ปล้องไม้ไผ่	
ไซเล็ก ความยาวประมาณ 6 นิ้ว ไซดอก ประมาณ 32 เส้น ไซใหญ่ ความยาวประมาณ 8 นิ้ว ไซดอก ประมาณ 45 เส้น	
เมื่อได้ดอกขนาดและจำนวนตามต้องการแล้ว นำดอกทั้งหมดมารวมกัน ให้ปลายด้านหนึ่ง ยาวเท่ากันแล้วใช้เชือกปอมัดปลายไม้ไผ่ให้ แน่น จับดอกพับทบมาอีกด้านหนึ่ง เพื่อให้ ปลายไม้ไผ่บริเวณที่เรามัดเชือกจะอยู่ด้านใน ใช้เชือกปอสานลายขัดธรรมดา ตามบริเวณที่ เราพับทบมาเพื่อแยกดอกออกจากกันอย่าง เป็นระเบียบประมาณ 5 แถว	

ขั้นตอนการสานไซ	ภาพ
ใช้โพกาวสาน 3 เส้น สานลายขัดรอบตัวไซ ขึ้นไปเรื่อยจนได้ขนาดตามต้องการ	
ขอบไซ ใช้ไม้ไผ่เหลากลม ใช้เชือกมัดซี่ขอบ และไซ ใส่ขอบเพื่อความแข็งแรงและใส่เงา ที่ปิดปากไซทำจากฝอยของไม้ไผ่ นำฝอยไม้ ไผ่มาวัวนเป็นลูกกลม	
วิธีสานงา ใช้ดอกขึ้นเบน 4 เส้น ดอกสาน เบนขนาดเล็กกว่าดอกขึ้นเล็กน้อยสานลายขัด ทีละเส้น ปลายด้านหนึ่งพับทบ อีกด้านหนึ่ง ปล่อยยาว	
เมื่อสานงานได้ความยาวตามต้องการแล้ว ม้วนด้านบนและด้านล่างเข้าหากันให้ได้รูป กรวยโดยด้านทบให้เป็นด้านกว้างด้านที่เหลือ ปล่อยดอกให้แหลม แล้วนำมาประกอบกับไซ	

คันโซ่ (ขนาดจิ๋ว)

บ้านกลาง ตำบลกลาง

อำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี

ช่างสาน : นายเลิศ สาขา เกิดเมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม 2477 อายุ 70 ปี

(ใช้เวลาว่างจากการทำนา สานได้วันละประมาณ 1 อัน)

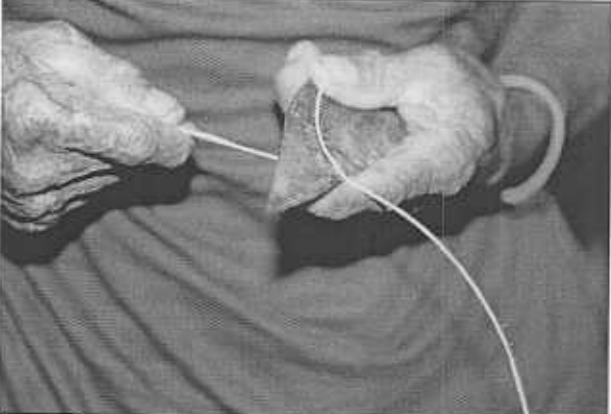
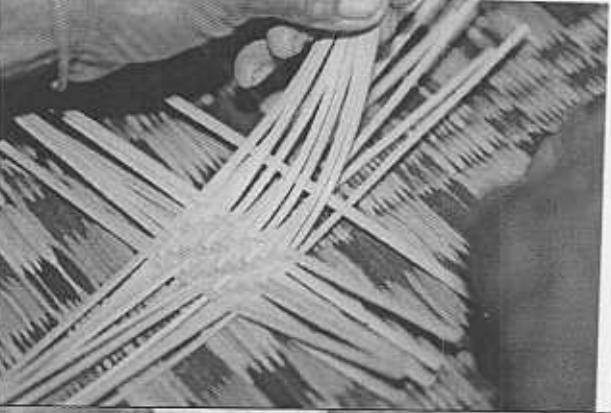
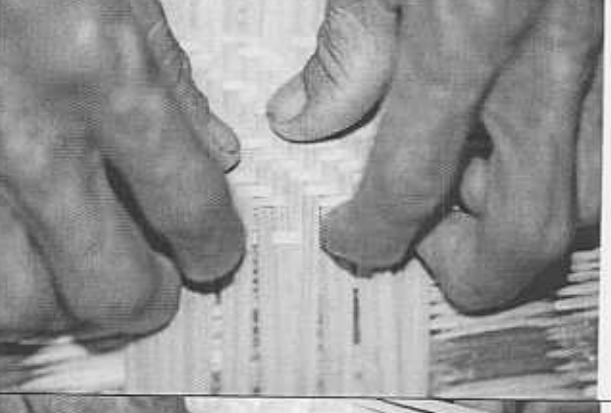
สถานที่ : บ้านเลขที่ 155 ต.กลาง อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี

วัสดุที่ใช้	อุปกรณ์
1. ไม้ไผ่บ้าน อายุประมาณ 2 ปี หาได้ในท้องถิ่น	1. มีดโต้
2. ไม้ข่อย (คุณสมบัติเหนียว คัดง่าย)	2. มีดตอก
3. ไม้ลำควน	
4. หวาย	

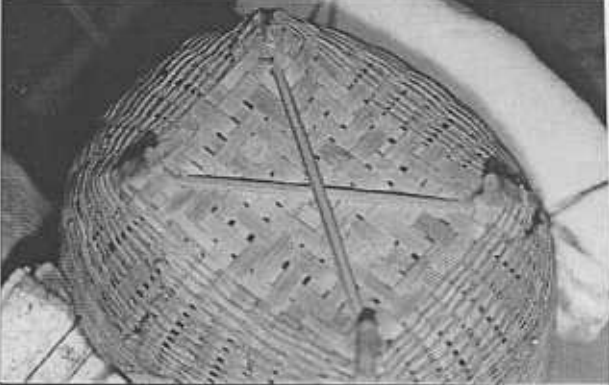
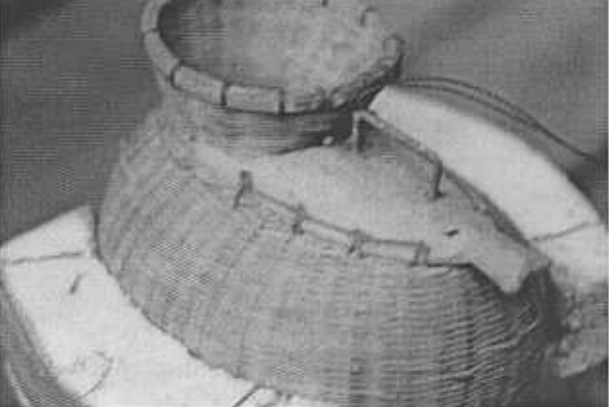

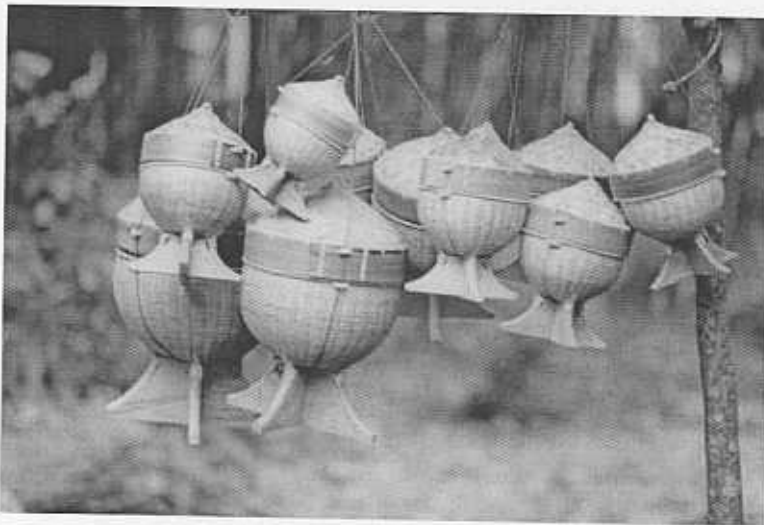
คันโซ่ (ขนาดจิ๋ว) ราคาประมาณ 40 – 50 บาท

วิธีสาน

ขั้นตอนการสานกันโซ่	ภาพ
จักตอกขึ้นความยาว ประมาณ 30 เซนติเมตร จักตอกสานความยาวประมาณ 20 เซนติเมตร	
ใช้ตอกขึ้นจำนวน 6 เส้นใช้ตอกสานลายสอง	
สานให้ได้ขนาดประมาณกว้าง 15 เซนติเมตร ยาว 20 เซนติเมตร	
ระหว่างสาน พรมน้ำตลอด เพื่อให้ตอกนึ้ม	

วิธีสาน

ขั้นตอนการสานข้องลอย (ข้องเปิด)	ภาพ
วิธีสานจะเหมือนกับข้อง สานส่วนกันข้อง สานลายสองซัดบี เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ข้อง จะมีขนาดเล็กหรือใหญ่ ขึ้นอยู่กับจำนวนเส้น ดอก โดยคำนึงถึงสูตรการเพิ่มหรือลดจำนวน ดอก ใช้ไม้ค้ำกันสองอันเป็นรูปกากบาท	
ใช้ดอกกลมสามซัดดอก สายลายกลมสาม สานดอกครึ่งละสองเส้น ชกและข่มห่างกัน สองช่วงดอก นำดอกกลมสี่เส้นสานซัดต่อ จากตัวข้องโดยใช้รูปแบบลายลายกลมสี่ เพื่อ ช่วยยึดเส้นดอกยังให้มันคงก่อนถูกบังคับให้เป็นส่วนประกอบของคอที่กดลง	
นำดอกกลมสามเส้นสานซัดต่อจากลาย กลมสี่ ใช้รูปแบบการสานลาย กลมสาม เพื่อ ช่วยยึดให้เกิดความแข็งแรง ทนทาน นำดอก กลมสองเส้นสานลายกวาวพร้อมกัน บังคับ เส้นดอกทั้งสองแนวรัด คือทำให้คอหดและ ส่วนปากผายออก ลักษณะข้องที่ได้จะเหมือน เป็ด	
นำไม้ไผ่เหลาเป็นแผ่นบางค้ำเป็นแผ่นบางค้ำ เป็นวงขนาดเล็กใหญ่สองวงมาทำขอบปาก นอกและใน ประกบให้ลายสานอยู่ตรงกลาง นำเส้นดอกกลมขนาดใหญ่มาทำไม้ขอบปาก ถักหวาย ยึดขอบปากเป็นระยะโดยรอบ ถักหู ข้องสำหรับร้อยเชือกสะพาย หลังจากนั้นจึง สานงาข้อง ใส่ดินตรงมุมทั้งสี่ด้าน	

บ้านโนนน้อย
ตำบลบึงหวาย
อำเภอวารินชำราบ
จังหวัดอุบลราชธานี
ผลิตภัณฑ์ : ก่องข้าว

ความเป็นมา

นายแสวง พิมพะนา
นับได้ว่าเป็นช่างจักสานที่มีฝีมือ
เป็นที่รู้จักทั่วไปในหมู่บ้าน
ทำงานที่ตนเองถนัด ส่งจำหน่าย
มาอย่างต่อเนื่อง โดยฝากขายที่
ร้านค้าริมทางใกล้หมู่บ้านใน
ราคากันเอง ชาวบ้านในหมู่บ้าน
โนนน้อย ส่วนใหญ่มีอาชีพเกี่ยว

โยงกับไม้ไผ่อยู่แล้วเนื่องจากหมู่บ้านมีไม้ไผ่อยู่มาก โดยส่วนใหญ่จะทำหีบไม้สำหรับปิ้งไก่ส่งขาย
ทำไม้เสียบลูกชิ้น เป็นต้น แต่นายแสวง พิมพะนา นอกจากจะช่วยภรรยาทำหีบไม้สำหรับปิ้งไก่ หรือ
ทำไม้เสียบลูกชิ้นส่งขายแล้ว ยังทำงานหัตถกรรมจักสานด้วยใจรัก โดยเน้นงานหัตถกรรมจักสาน
ประเภท ก่องข้าวรูปทรงแบบโบราณออกจำหน่าย ด้วยมีฝีมือที่ชำนาญมาตั้งแต่ยังเป็นเด็ก ในปี 2546
นายแสวง พิมพะนา ได้ส่งก่องข้าว ซึ่งเป็นงานหัตถกรรมจักสานที่ตนเองถนัดเข้าประกวด
ในงานนิทรรศการและหัตถกรรมพื้นบ้านเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมราชินีนาถ โครงการส่งเสริม
ศิลปาชีพ ในสมเด็จพระบรมราชินีนาถ บ้านยางน้อย ตำบลก่อเอ้ ซึ่งจัดโดย สำนักประชาสัมพันธ์ เขต 2
อุบลราชธานี ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจังหวัดอุบลราชธานี ได้รับรางวัลที่ 3 นับเป็นรางวัลแห่ง
เกียรติยศของการทำงานของนายแสวง พิมพะนา ผู้สืบงานงานหัตถกรรมจักสานมาโดยตลอด

ช่างสาน : นายแสวง พิมพะนา เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2476 อายุ 70 ปี

สถานที่ : บ้านเลขที่ 74 หมู่ที่ 1 ต. บึงหวาย อ. วารินชำราบ จ. อุบลราชธานี

วัสดุที่ใช้	อุปกรณ์
1. ไม้ไผ่บ้าน อายุประมาณ 3 ปี ขึ้นไป	1. มีดโต้/มีดค้ำพร้า
2. ไม้เนื้ออ่อน เช่น ไม้พะยอม ไม้ก้านเหลือง ไม้ยอ ไม้กันเกรา	2. มีดดอก
3. หวาย	3. กรรไกร
4. ก้านตาล	4. เหล็กแหลมเหลี่ยม
5. กระดาษ	5. เหล็กแหลมกลม
6. กาวแป้งเปียก	

เทคนิคพิเศษ

1. ระหว่างทอข้าวชั้นที่ 1 และชั้นที่ 2 ด้านข้างใช้กาวแป้งเปียกติดกระดาษสมุด เพื่อให้เก็บความร้อนของข้าวเหนียวไม่ให้แห้งและสาเหตุที่ติดกระดาษเฉพาะด้านข้างเพราะให้ระบายความชื้นออกด้านบนและด้านล่าง

2. ทอข้าวชั้นด้านนอกเมื่อสานกันทอแล้ว ดอกที่ใช้สานเพื่อหักมุมทอข้าวให้ใช้หวายสานก่อน 3 แถว ต่อไปทอเป็นดอกไม้ไผ่ เพื่อยึดระหว่างชั้นที่ 1 และชั้นที่ 2 ให้แน่นสนิทกัน

3. มุมกันทอข้าวใช้ตะปูเล็กดอกยึดเพื่อยึดทอข้าวชั้นที่ 1 และชั้นที่ 2 ให้แน่นสนิทกัน

4. ผ่าทอข้าวเวลาเย็บฝาดัดกับขอบด้านในผ่าให้เหลาไม้ไผ่กลมมาขัดไว้เวลาเย็บยึดติดกับขอบเพื่อความคงทน

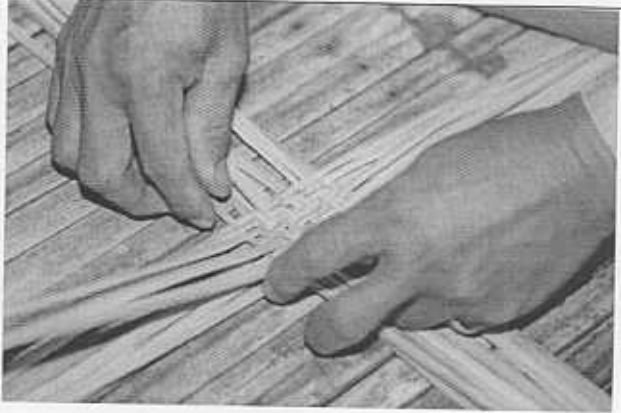
5. ก้านตาลก่อนที่จะนำประกอบกับทอข้าวเหลาเอาด้านเปลือกแล้วตัดตากแดดให้แห้งเพื่ออายุการใช้ที่ยาวนาน

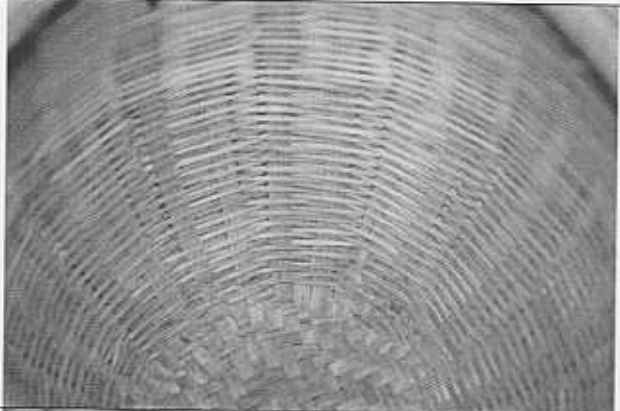
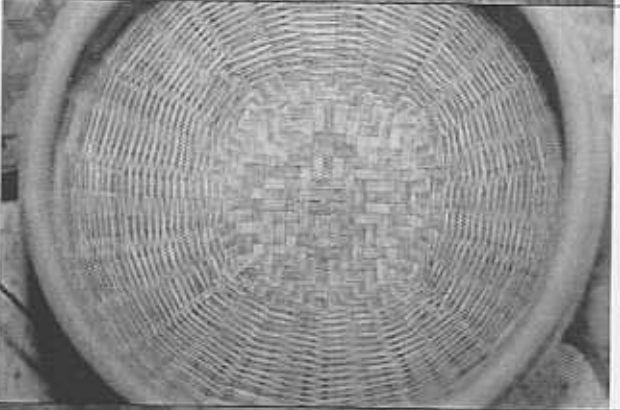
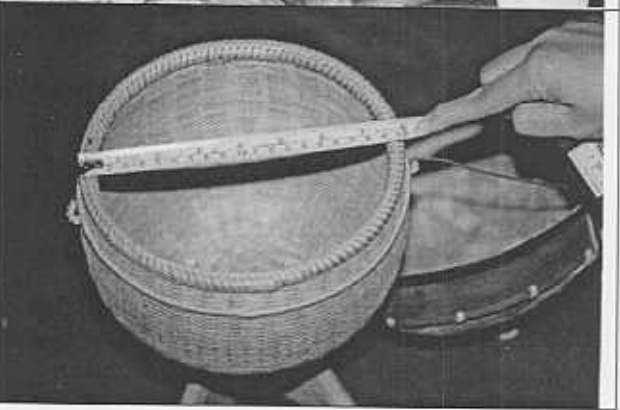
ทอข้าว มีหลายขนาด หลายราคา ดังนี้

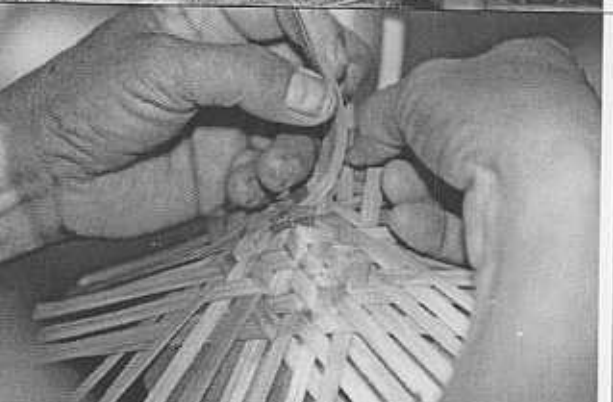
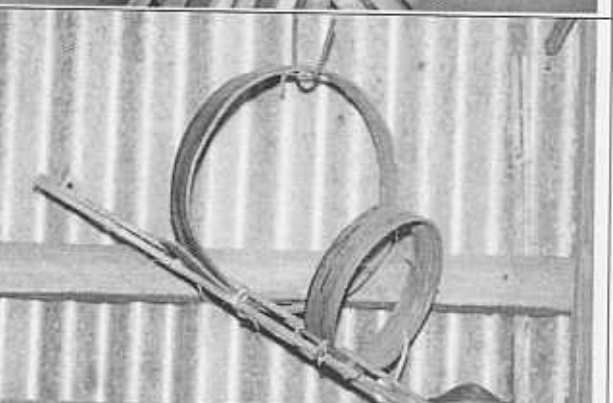
1. ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 3.5 นิ้ว ราคา 70 บาท
2. ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 5 นิ้ว ราคา 80 บาท
3. ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 6 นิ้ว ราคา 100 บาท
4. ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 7 นิ้ว ราคา 130 บาท
5. ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 8 นิ้ว ราคา 150 บาท
6. ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 15 นิ้ว ราคา 1,000 บาท

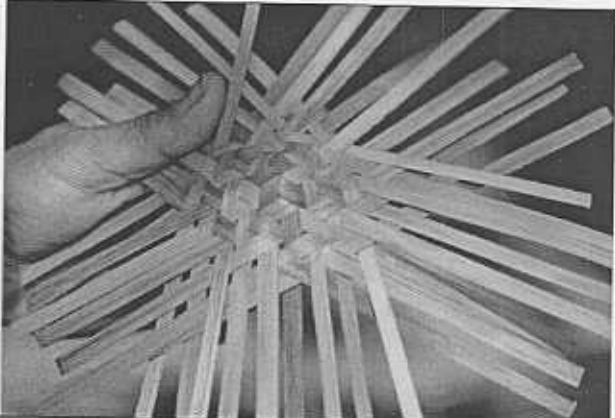

วิธีสาน

ขั้นตอนการสานก่องข้าว	ภาพ
เริ่มสานกันก่องข้าว สานลายขัดสองบี ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางปากก่องข้าว 8 นิ้ว ใช้ดอกเส้นยืน 17 เส้น และเส้นสาน 17 เส้น ถ้าอยากเพิ่มขนาดก่องข้าวให้ใหญ่ก็เพิ่มด้านละ 2 เส้น ดังนี้ 17, 19, 21, 23, 25, 27, 29 เพื่อให้กันก่องข้าวเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ถ้าอยากลดขนาดก่องข้าวให้เล็กลงก็ลดจำนวนดอกลงด้านละ 2 เส้นเหมือนกัน	
เหลาไม้ไผ่กลม ความยาวเท่าเส้นทะแยงกันก่องข้าว จำนวน 2 ท่อน เหลาปลายแหลมทั้งสองด้าน เพื่อทำไม้ค้ำก่องข้าว เมื่อได้ไม้ค้ำก่องข้าวนำมาค้ำก่องข้าวเป็นรูปกากบาท นำกันก่องข้าวที่ได้มาวางที่เข้าเพื่อสาน หักมุมขึ้นลูก ใช้ดอกไพกวสาน ๆ ครั้งละ 3 เส้น ความยาวของดอกไม้จำกัค	
ตัวก่องข้าวสานลายขัดสานให้มีลักษณะเหมือนแดงโมง ป้องตรงกลาง สานให้ได้สัดส่วนตามที่ต้องการ อย่าเพิ่งตัดดอกส่วนที่เหลือออกเพราะจะทำให้ดอกแถวบนสุดหลุด	
ใช้กาวแป้งเปียกทำให้หัวเฉพาะข้างตัวก่องข้าว แล้วติดกระดานสนุดให้รอบตัวก่องข้าว เว้นกันก่องข้าวไว้เพื่อระบายความชื้น	

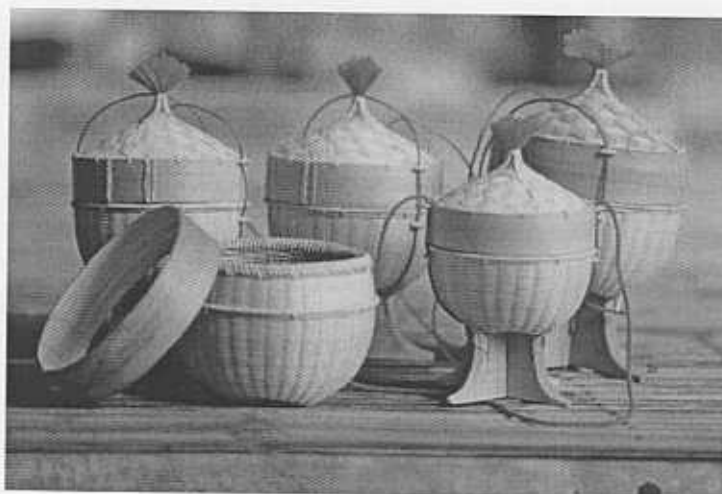
ขั้นตอนการสานก่องข้าว	ภาพ
สานก่องข้าวชั้นที่ 2 คึงไม้กีดกันก่องข้าวออก แล้วใช้ดอกเบน สอดกันก่องข้าวชั้นที่ 1 เพื่อยึดกันก่องข้าวติดกันแล้วสานลายขัด	
เมื่อสานกันก่องข้าวชั้นที่ 2 เสร็จ จะขึ้นลูก ให้ใช้หวายสานขึ้นลูกก่อนสามแถว เพื่อยึดให้ ก่องข้าวชั้นที่ 1 และ 2 ติดกันแน่น แล้วใช้ดอก ไทกาบสานลายขัด สานครึ่งละ 2 เส้น เวลา สานให้พรมน้ำและคึงดอกให้แน่นเพื่อก่อง ข้าวชั้นที่ 1 และชั้นที่ 2 จะได้ติดกันแน่น	
เมื่อสานก่องข้าวชั้นที่ 2 เท่ากับชั้นที่ 1 ใช้ กรรไกรตัดดอกส่วนที่เหลือออก เหลาดอก จำนวน 3 เส้น มาวางด้านใน ด้านนอกและ บนปากก่องข้าวแล้วใช้หวายสานลายหางสิงห์ (งูสิงห์) เพื่อความแข็งแรง	
เหลาไม้ไผ่กลม จำนวน 1 เส้น ทำที่ขึ้นฝาก่อง ข้าวกระยะพอเหมาะที่จะให้ฝาก่องข้าวปิด มาถึง แล้วใช้หวายสานลายหางสิงห์ให้รอบ แล้วถักหูก่องข้าวทั้งสองด้าน	

ขั้นตอนการสานก่องข้าว	ภาพ
ดินก่องข้าวทำจากไม้เนื้ออ่อน เช่น ไม้พะยอม ไม้ก้านเหลือง ไม้ยอ	
ฝาก่องข้าว จักดอกไม้ไผ่ด้านขนานกับเปลือก ก่องข้าวขนาดเล็กหรือใหญ่อาจใช้จำนวนดอก เท่ากันได้ แต่จะต่างกันที่ขนาดของดอก	
ฝาก่องข้าว สานตาเหลวลาย 3 เพื่อความ แน่นหนาให้ใช้ไม้ติดดอก เพื่อคั่นให้ดอกชิดสนิทกัน เมื่อสานได้ลายแล้ว นำมาวางบน เข็มแล้วดึงดอกแต่ละด้านเท่า ๆ กันเพื่อให้เกิด มุมหรือเรียกว่า จอม แล้วสานลายตาเหลว ต่อไป	
ขอบฝาก่องข้าวทำจากก้านตาล ซึ่งก่อนที่สาน ก่องข้าวเราจะต้องเตรียมขอบฝาก่อน เพราะ ต้องดัดก้านตาลให้เป็นวงกลมแล้วตากแดดให้ แห้ง	

ขั้นตอนการสานก่องข้าว	ภาพ
นำขอบฝา วัดกับปากก่องข้าว เพื่อหาขนาดที่พอดีแล้วเย็บด้วยหวาย เมื่อได้ขอบก่องข้าว นำมาวัดกับฝาก่องข้าว ใช้ดินสอขีดเส้นตรงที่จะใส่ขอบ แล้วพรมน้ำให้ชุ่มเพื่อเวลาหักฝาก่องข้าวตรงที่ดินสอขีดดอกจะได้ไม่หักและแยกออกจากกัน	
เหลาดอกกลมเล็ก นำมาขดไว้ได้ฝาก่องข้าวตรงที่หักเพื่อเวลาเย็บก่องขอบก่องข้าวให้ยึดดอกกลมด้วยเพื่อความแข็งแรง ถักหูฝาก่องข้าวให้ตรงกับหูที่ตัวก่อง แล้วร้อยเชือก	

บ้านหนองอุ
ตำบลโนนโพน
อำเภวารินชำราบ
จังหวัดอุบลราชธานี
ผลิตภัณฑ์ : ก่องข้าว

ความเป็นมา

บ้านเดิมของนายมี ส่งเสริม
อยู่บ้านหนองบ่อ ตำบลโนนเมือง อำเภ
เมือง จังหวัดอุบลราชธานี โดยมี
นายจันทร์ จันทพวง เป็นผู้สอน
ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว นายมี เริ่มงานจัก
สานไม้ไผ่มาตั้งแต่ยังเป็นเด็กเนื่องจาก

สมัยเด็กต้องออกไปเลี้ยงควาย เมื่อเวลามีฝนตกก็สานหมวกกันฝน หรือภาชนะตักน้ำกิน จนฝีมือพัฒนา
มาเรื่อย ๆ

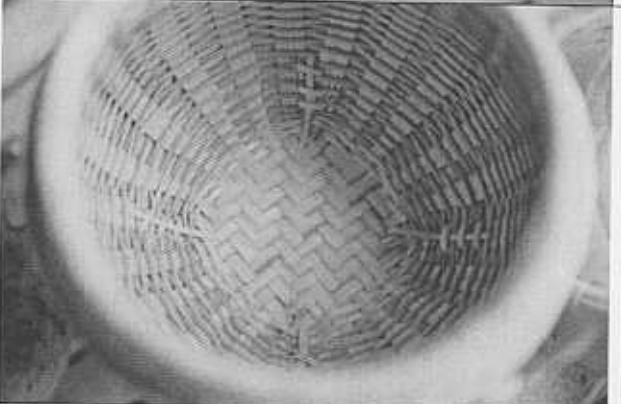
ช่างสาน : นายมี ส่งเสริม เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2471 อายุ 75 ปี

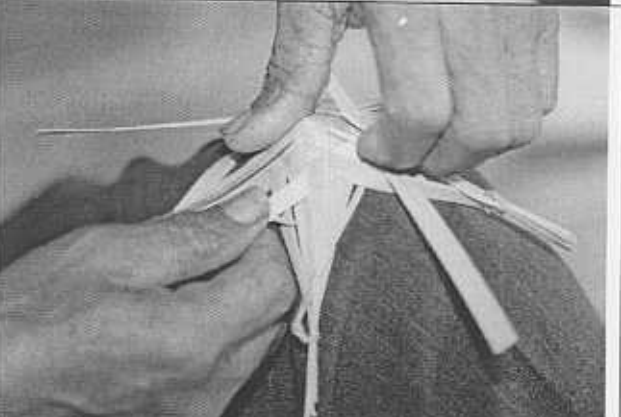
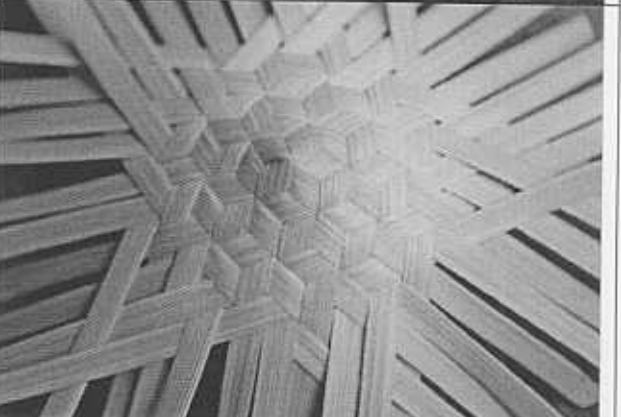
สถานที่ : บ้านเลขที่ 13 หมู่ที่ 4 ต. โนนโพน อ. วารินชำราบ จ. อุบลราชธานี

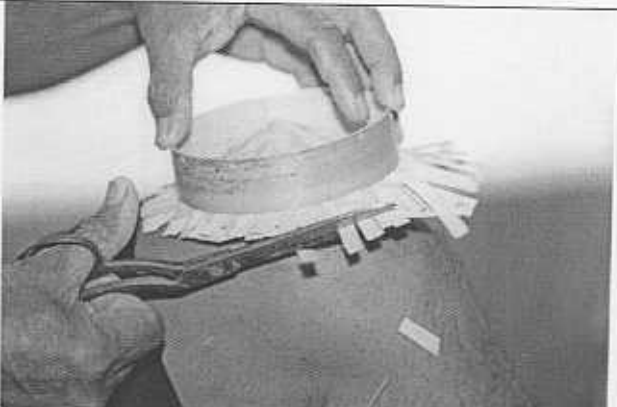
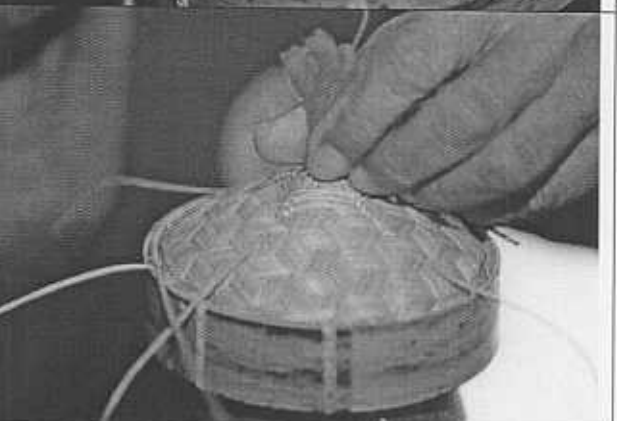
วัสดุที่ใช้	อุปกรณ์
1. ไม้ไผ่บ้าน	1. มีดโต้
2. ไม้ยอ สำหรับทำดันท้องข้าว	2. มีดดอก
3. หวาย	3. ไม้ตีบลิ้นทำจากไม้ไผ่ ด้านหนึ่งเป็นข้อไม้ไผ่เอา ไว้หนีบขอบฝาก่องข้าว
4. ด้ายสี (ไหมพรม)	4. คุเจาะรูหลายขนาดเพื่อไว้ดึงหวาย
5. ก้านตาล	

วิธีสาน

ขั้นตอนการสานก่องข้าว	ภาพ
เริ่มสานกันก่องข้าว สานลายขัดสองบี ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางปากก่องข้าว 8 นิ้ว ใช้ดอกเส้นอื่น 17 เส้นและเส้นสาน 17 เส้น หากต้องการเพิ่มขนาดให้ใหญ่ขึ้น ก็เพิ่มด้านละ 2 เส้น เช่น 17, 19, 21, 23 หากลดขนาดก่องข้าวให้เล็กลง ก็ลดจำนวนดอกลงด้านละ 2 เส้นเหมือนกัน	
เหลาไม้ไผ่กลม ความยาวเท่าเส้นทแยงกัน ก่องข้าว จำนวน 2 ท่อน เหลาปลายแหลมทั้งสองด้าน เพื่อทำไม้ค้ำก่องข้าว เมื่อได้ไม้ค้ำก่องข้าวนำมาค้ำก่องข้าวเป็นรูปกากบาท	
นำกันก่องข้าวที่ได้มาวางที่เข้าเพื่อสานหักมุมขึ้นลูก ใช้ดอกไฟกาวสาน ๆ ครั้งละ 3 เส้น ความยาวของดอกไม้จำกัด	
ตัวก่องข้าวสานลายขัด สานให้มีลักษณะเหมือนแฉกโม่ง ป่องตรงกลาง สานให้ได้ความสวนตามสัดส่วนที่ต้องการ อย่าเพิ่งตัดดอกส่วนที่เหลือออกเพราะจะทำให้ดอกแฉกบนสุดหลุด	

ขั้นตอนการสานก่องข้าว	ภาพ
สานก่องข้าวชั้นที่ 2 ดึงไม้กดกันก่องข้าว ออกแล้วใช้ตอกแบน สอดกันก่องข้าวชั้นที่ 1 เพื่อยึดกันก่องข้าวติดกันแล้วสานลายขัด ดอกที่ใช้สานด้านนอกเป็นดอกปล้องเดียว	
เมื่อสานกันก่องข้าวชั้นที่สองเสร็จจะขึ้นลูก ให้ใช้หวายสานขึ้นลูกก่อนสามแถว เพื่อยึดให้ ก่องข้าวชั้นที่ 1 และ 2 ติดกันแน่น แล้วใช้ ตอกไฟลาวสานลายขัด สานครั้งละ 2 เส้น เวลาสานให้พรมน้ำและดึงตอกให้แน่นเพื่อ ก่องข้าวชั้นที่ 1 และชั้นที่ 2 จะได้ติดกัน แน่น	
วิธีเหลาหวาย จะเริ่มจากวัสดุอะไรก็ได้ที่ทำ จากสังกะสี ในที่นี้ใช้ถังคั่นน้ำที่ใช้งานไม่ได้ แล้วมาเจาะรูขนาดใหญ่ไปหาขนาดเล็ก จะ เริ่มจากสอดหวายรูใหญ่ก่อนแล้วดึง แล้วสอด รูเล็กลงมาเรื่อย ๆ จนได้ขนาดที่ต้องการ	
เมื่อสานก่องข้าวชั้นที่ 2 เท่ากับชั้นที่ 1 ใช้ กรรไกรตัดดอกส่วนที่เหลือออก เหลาดอก จำนวน 3 เส้น มาวางด้านใน ด้านนอกและ บนปากก่องข้าวแล้วใช้หวายสานลายหางสิงห์ (งูสิงห์) เพื่อความแข็งแรง	

ขั้นตอนการสานก่องข้าว	ภาพ
เหลาไม้ไผ่กลม จำนวน 1 เส้น ทำที่ขึ้นฝาก่องข้าว กระยะพอเหมาะที่จะให้ฝาก่องข้าวปิดมาถึง แล้วใช้หวายมัดไม้ไผ่ติดกับก่องข้าว พันหวายรอบไม้ไผ่ ใช้เหล็กแหลมแทงก่องข้าว แล้วใช้หวายสอดยึดไม้ไผ่กับก่องข้าว ทำซ้ำจนรอบก่องข้าว แล้วมัดหูก่องข้าวทั้งสองด้านให้อยู่ตรงกันข้าม	
ดินก่องข้าวทำจากไม้ข่อย ฝาก่องข้าว จักดอกไม้ไผ่ด้านขนานกับเปลือก ก่องข้าวขนาดเล็กหรือขนาดใหญ่อาจใช้จำนวนดอกเท่ากันได้ แต่จะต่างกันที่ขนาดของดอก	
ฝาก่องข้าว สานตาเหลวลาย 3 ใช้ดอก 20 เส้นสานดอกให้ได้ลายตาเหลว จับดอกมัดเป็นกลุ่ม ๆ ละ 4 เส้น พรมน้ำให้ชุ่ม เพื่อดึงดอกแต่ละด้านเท่า ๆ กันเพื่อให้เกิดมุมหรือเรียกว่า จอม แล้วสานลายตาเหลวต่อไป	
ขอบฝาก่องข้าวทำจากก้านตาล ซึ่งก่อนที่สานก่องข้าวเราจะต้องเตรียมขอบฝาก่อน เพราะต้องตัดก้านตาลให้เป็นวงกลมแล้วตากแดดให้แห้ง	

ขั้นตอนการสานก่องข้าว	ภาพ
นำขอบฝา วัดกับปากก่องข้าวเพื่อหาขนาดที่พอดี ใช้ไม้กับเส้นหนีบก้านตาล เพื่อให้ก้านตาลแนบสนิทกันแล้วเย็บลายหวายแทงกลาง เมื่อได้ขอบก่องข้าวนำมาวัดกับฝาก่องข้าว ใช้ดินสอขีดเส้นตรงที่จะใส่ขอบ แล้วพรมน้ำให้ชุ่มเพื่อเวลาฉันทาก่องข้าวตรงที่ดินสอขีดตอกจะได้ไม้หักและแยกออกจากกัน	
เหลาดอกกลมเล็ก นำมาขุดไว้ได้ฝาก่องข้าวตรงที่หัก เพื่อเวลาเย็บก่องขอบก่องข้าวให้ยึดดอกกลมด้วยเพื่อความแข็งแรง ดักหวายก่องข้าวให้ตรงกับหูที่ตัวก่อง แล้วร้อยเชือก	
วิธีทำจอมก่องข้าว - ใช้หวาย 2 เส้นวัดจากมุมแหลมลงมา 1 นิ้ว แล้วสอดหวายเป็นรูปกากบาท	
- ใช้หวายอีกเส้นมาถัก เริ่มถักระยะห่างจากยอดจอมประมาณ 1 นิ้ว แล้วถักเข้ามาเรื่อย ๆ จนถึงปลายจอมก่องข้าว - สอดด้ายสี (ไหมพรม) คัดแต่งให้สวยงาม	

วัดประสิทธิาราม
ตำบลสำโรง
อำเภอสำโรง
จังหวัดอุบลราชธานี
ผลิตภัณฑ์ : ก่องข้าว

ความเป็นมา

หลวงพ่พระครูประสิทธิสรคุณ ท่านเกิดที่บ้านแกนาคำ ตำบลสำโรง อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งปัจจุบันได้เปลี่ยนเป็นบ้านแกนาคำ ตำบลโคกก่อง อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี หลวงพ่อออกบวชเมื่ออายุได้ 21 ปี หลวงพ่อมีใจรักในงานจักสานงานไม้ต่าง ๆ ตั้งแต่ก่อนบวชเมื่ออายุ 18 - 19 ปี ได้เริ่มทำงานหัตถกรรมเครื่องจักสานโดยเรียนรู้จากผู้เฒ่าผู้แก่ในสมัยนั้นหลายคน จดจำ ฝึกฝนจนเชี่ยวชาญในงานจักสานต่าง ๆ ปัจจุบันหลวงพ่อยุ่มากแล้วแต่ก็ยังทำงานจักสานมาเรื่อย ๆ ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งยามว่างเว้นจากการปฏิบัติกิจของสงฆ์ ส่วนใหญ่แล้วหลวงพ่จะทำให้เฉพาะญาติโยมที่มาทำบุญที่วัด ซึ่งเป็นคนในหมู่บ้าน ผลงานจักสานก่องข้าวของหลวงพ่อนับว่าหาไม่ได้อีกแล้ว ด้วยความประณีต ละเอียดและเป็นแบบโบราณดั้งเดิมอย่างแท้จริง

ช่างสาน : หลวงพ่พระครูประสิทธิสรคุณ ท่านเกิดเมื่อปี พ.ศ. 2465 อายุ 81 ปี

สถานที่ : วัดประสิทธิาราม ต. สำโรง อ. สำโรง จ. อุบลราชธานี

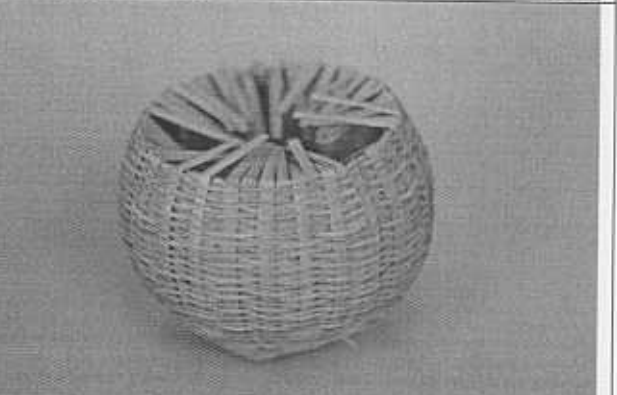
ลักษณะเด่น

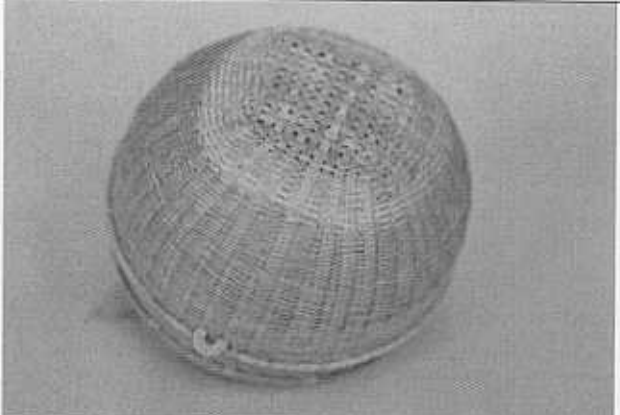
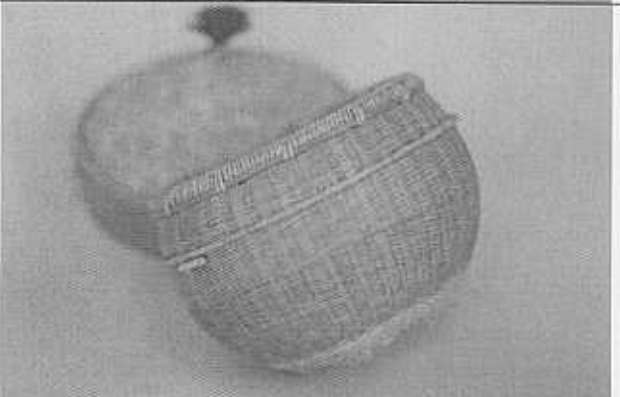
1. ลักษณะลายก่องข้าวด้านนอกไม่เหมือนที่อื่น ๆ จะเริ่มสานลายขัด ซ้าย – ขวา คือ สานไปด้านขวาก่อน 22 เส้น แล้วกลับด้านสานไปด้านซ้าย 22 เส้น แล้วกลับด้านสานไปทางด้านขวา 22 เส้น จนได้ความสูงตามต้องการ ซึ่งลายที่ได้จะมีความสวยงามมาก
2. ก้นก่องข้าวด้านในสานลายสองขั้วบี เมื่อหักมุมสานลาย บีถั่ม ซึ่งมีลักษณะลายห่าง เพื่อระบายความชื้น
3. ลูกก่องข้าวมีลักษณะกลม
 - เพื่อก่องข้าวจะมีระบบลือกฝา เวลาปิดฝาก่องข้าวมี 2 จังหวะ คือ จังหวะที่ 1 ปิดฝาก่องข้าว จังหวะที่ 2 กดปิดจะเป็นระบบลือกฝา
 - เพื่อขอบฝาก่องข้าว และขอบปากก่องข้าวไม่ต้องสัมผัสกันมากยืดอายุการใช้งาน
4. ดิ้นก่องข้าว ความยาวไม่ควรยาวเกินตัวก่องข้าว เพื่อความสมดุลและสวยงาม
5. เพิ่มความโดดเด่นด้วยไหมสีสดตรงจอม (สีแดง)

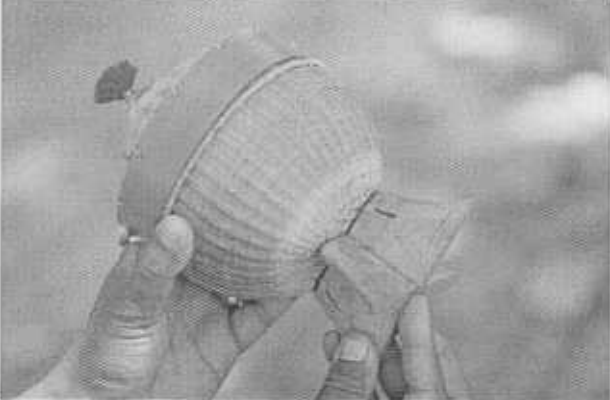
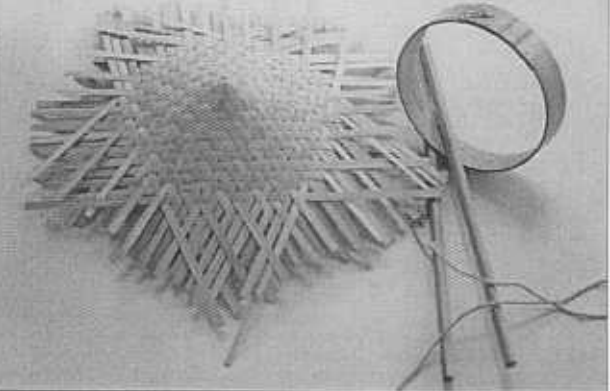
วัสดุที่ใช้	อุปกรณ์
1. ไม้ไผ่บ้าน อายุ 3 ปี ขึ้นไป	1. มีดโต้
2. ไม้เนื้ออ่อน เช่น ไม้เปื่อย	2. มีดดอก
3. หวาย	3. ไม้กีดเส้น
4. ด้ายสี (ไหมพรม)	4. เลื่อย
5. ก้านตาล	5. เหล็กแหลม

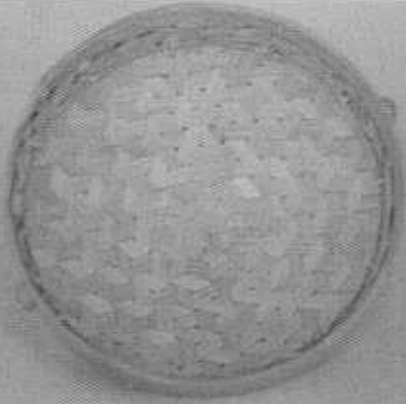

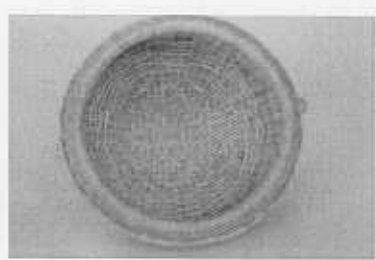
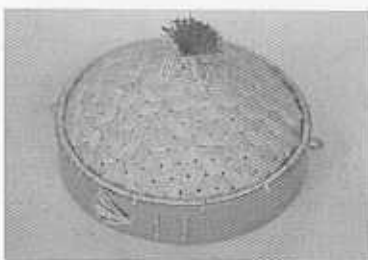
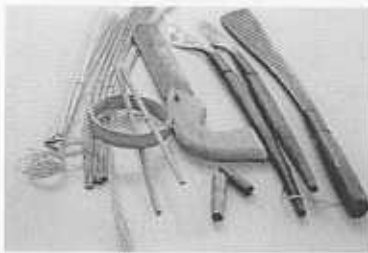
วิธีสาน

ขั้นตอนการสานก่องข้าว	ภาพ
เริ่มสานก้นก่องข้าว สานลายสองขีดบี ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางปากก่องข้าว 8 นิ้ว ใช้ดอกเส้นยืน 17 เส้นและเส้นสาน 17 เส้น ถ้าอยากเพิ่มขนาดก่องข้างให้ใหญ่ก็เพิ่มด้านละ 2 เส้นดังนี้ 17,19,21,23,25,27,29 เพื่อให้ก้นก่องข้าวเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ถ้าอยากลดขนาดก่องข้าวให้เล็กลงก็ลดจำนวนดอกลงด้านละ 2 เส้นเหมือนกัน	
เหลาไม้ไผ่กลม ความยาวเท่าเส้นทแยงก้นก่องข้าว จำนวน 2 ท่อน เหลาปลายแหลมทั้งสองด้าน เพื่อทำไม้ค้ำก้นก่องข้าว เมื่อได้ไม้ค้ำก้นก่องข้าวนำมาค้ำก้นก่องข้าวเป็นรูปกากบาท	
นำก้นก่องข้าวที่ได้มาวางที่เข้าเพื่อสานหักมุมขึ้นลูก ใช้ดอกสานลายขี้นม มีลักษณะลายห่าง ๆ เพื่อระบายอากาศข้าว แล้วสานลายไฟขาว สาน ๆ ครั้งละ 3 เส้น ความยาวของดอกไม้จัก	
ตัวก่องข้าวสานลายขัด สานให้มีลักษณะลูกกลม ๆ ป้องตรงกลางปากแคบ เพื่อฝาก่องข้าวมีระบบล็อก สานให้ได้ตามสัดส่วนที่ต้องการอย่าเพิ่งตัดดอกส่วนที่เหลือออกเพราะจะทำให้ดอกแฉลบหลุด	

ขั้นตอนการสานก่องข้าว	ภาพ
สานก่องข้าวชั้นที่ 2 คึงไม้มัดกันก่องข้าว ออกแล้วใช้ดอกแบน สอดกันก่องข้าวชั้นที่ 1 เพื่อยึดกันก่องข้าวติดกันแล้วสานลายขัด	
เมื่อสานกันก่องข้าวชั้นที่สองเสร็จจะขึ้นลูก สานลายขัด ซ้าย-ขวา คือสานลายขัดไปด้าน ขวาจำนวน 22 เส้น แล้วสานลายขัดไปด้าน ซ้าย จำนวน 22 เส้น แล้วสานสลับซ้าย-ขวา	
เมื่อสานก่องข้าวชั้นที่ 2 เท่ากับชั้นที่ 1 ใช้ กรรไกรตัดดอกส่วนที่เหลือออก เหลาดอก จำนวน 3 เส้น มาวางด้านใน ด้านนอกและ บนปากก่องข้าวแล้วใช้หวายสานลายหางสิงห์ (งูสิงห์) เพื่อความแข็งแรง	
เหลาไม้ไผ่กลม จำนวน 1 เส้น ทำที่ขึ้นฝา ก่องข้าว กระดาษพอเหมาะที่จะให้ฝาก่องข้าว ปิดมาถึง แล้วใช้หวายสานลายหางสิงห์ให้ รอบ แล้วถักหูก่องข้าวทั้งสองด้านให้อยู่ตรง กันข้าม	

ขั้นตอนการสานก่องข้าว	ภาพ
ดินก่องข้าวทำจากไม้เนื้ออ่อน เช่น ไม้เปื่อย	
ฝาก่องข้าวจักดอกไม้ไผ่ด้านขนานกับเปลือกสานตาเหลวลายสาม เพื่อความแน่นเมื่อสานได้ลายแล้ว นำมาวางบนเข่าแล้วดึงดอกแต่ละด้านเท่า ๆ กันเพื่อให้เกิดมุมหรือเรียกว่า จอม แล้วสานลายตาเหลว ต่อไป	
ขอบฝาก่องข้าวทำจากก้านตาล ซึ่งก่อนที่จะสานก่องข้าวเราจะต้องเตรียมขอบฝาก่อน เพราะต้องคัดก้านตาลให้เป็นวงกลมแล้วตากแดดให้แห้ง	
นำขอบฝามา วัดกับปากก่องข้าวเพื่อหาขนาดที่พอดีแล้วเย็บด้วยหวาย เมื่อได้ขอบก่องข้าว นำมาวัดกับฝาก่องข้าว ใช้ดินสอขีดเส้นตรงที่จะใส่ขอบ แล้วพรมน้ำให้ชุ่มเพื่อเวลาหักฝาก่องข้าวตรงที่ดินสอขีดดอกจะได้ไม้หักและแยกออกจากกัน	

ขั้นตอนการสานก่องข้าว	ภาพ
เหลาดอกกลมเล็ก นำมาขดไว้ได้ฝาก่องข้าวตรงที่หัก เพื่อเวลาเข็นก่องขอบก่องข้าวให้ชิดดอกกลมด้วยเพื่อความแข็งแรง	
ถักหูฝาก่องข้าวให้ตรงกับหูที่ตัวก่องแล้วร้อยเชือก	

บ้านก่อ
ตำบลกาบิน
อำเภออุดข้าวปุ้น
จังหวัดอุบลราชธานี
ผลิตภัณฑ์ : หมวก

ความเป็นมา

บ้านก่อเป็นหมู่บ้านอีกแห่งหนึ่งที่มีอาชีพหลัก คือ การทำนา ทำสวน มีรายได้ที่ไม่มากนัก ในปี พ.ศ. 2536 คุณวีระศักดิ์ กัลยาธรัตน์ ทำงานอยู่ที่สำนักงาน สหกรณ์การเกษตรอำเภออุดข้าวปุ้นได้เข้ามาในหมู่บ้านหาแนวทางแนะนำให้ชาวบ้านทำงานจักสานโดยวัสดุธรรมชาติ เช่น ทำหมวกไม้ไผ่ และอื่น ๆ จนกระทั่งได้แนะนำการนำเชือกมาจักสานให้เป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ และได้พัฒนามาเรื่อย ๆ เริ่มมีคนรู้จักหมู่บ้านมากขึ้นโดยลำดับ ต่อมาในปี พ.ศ. 2543 ได้มีการลงข่าวงานอาชีพทางหนังสือพิมพ์ จึงทำให้คนรู้จักงานฝีมือของบ้านก่อกันมากขึ้น ปัจจุบันงานอาชีพของที่นี่

นับว่าทำรายได้ค่อนข้างดี ชาวบ้านมีงานทำกันมากขึ้น ช้ายังไม่มีหมู่บ้านอื่นทำ งานจักสานหุ่นจำลอง สัตว์สามารถทำได้ทุกรูปแบบตามสั่ง เช่น งู กวาง สิงโต ม้า นกอินทรี ยีราฟ มังกร ไก่ เต่า ลิง และอื่น ๆ อีกมากมาย โดยมี นายบุญธรรม ทอนผา อายุ 40 ปี อยู่บ้านเลขที่ 46 หมู่ 6 คนในหมู่บ้านเป็นผู้ออกแบบในการทำหุ่นแบบต่าง ๆ ให้ คาดว่าอนาคตของงานจักสานเชือกทำของที่ระลึกนี้จะไปได้ไกล หากชาวบ้านมีความสามัคคีช่วยกันทำช่วยกันพัฒนาฝีมือ นอกจากงานจักสานเชือกเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ แล้ว ที่บ้านก่อแห่งนี้ยังมีงานอาชีพสานหมวกจากไม้ไผ่ส่งขายเพิ่มขึ้นอีกงานหนึ่ง ซึ่งสามารถสร้างงานสร้างรายได้ที่ดีให้กับชาวบ้านได้อีกทางหนึ่งด้วย

ช่างสาน : นายอำนาจ ทองน้ำ อายุ 62 ปี และนางแพง ทองน้ำ อายุ 52 ปี

สถานที่ : บ้านเลขที่ 2 หมู่ 6 ต. กาบหิน อ. กุดข้าวปุ้น จ. อุบลราชธานี / สนง. กลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านก่อ

หมวก มี 3 แบบ ดังนี้

1. แบบปีกกว้าง ราคาใบละ 25 บาท
2. แบบปีกธรรมดา ราคาใบละ 15 บาท ใช้ดอกสานใหญ่
3. แบบปีกเล็ก ราคาใบละ 20 บาท

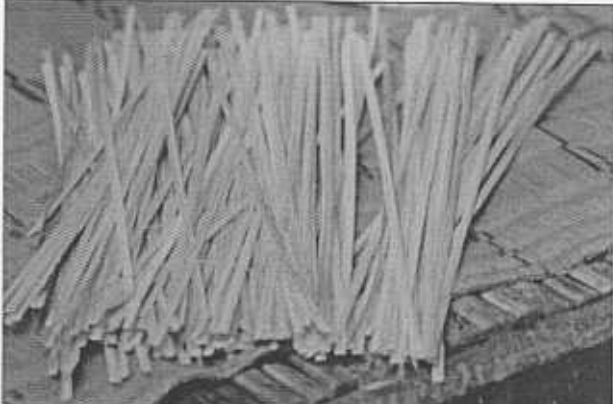
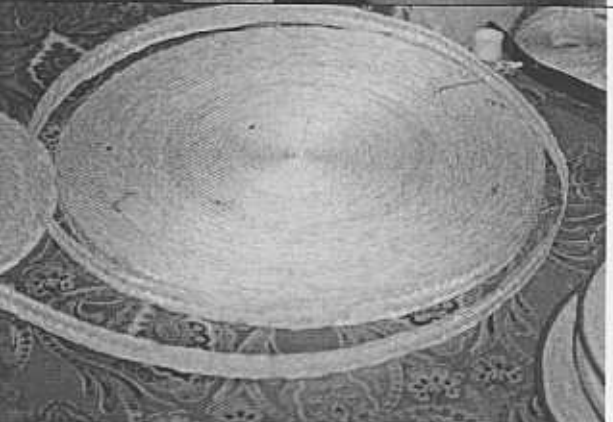
การจัดจำหน่าย

ส่วนใหญ่สมาชิกในกลุ่มจะจัดจำหน่ายเอง เนื่องจากได้ราคาดีกว่าการขายส่ง ราคาขายส่งจะอยู่ที่ 18 – 19 บาท ซึ่งการผลิตในปัจจุบันผลิตไม่ทันตามความต้องการของตลาด แต่ก่อนมีการสานหมวกทุกวันวันหนึ่ง ปัจจุบันเหลือเพียงแค่ 5 - 6 คราวเดือน ชาวบ้านส่วนใหญ่หันไปถักตุ๊กตาเชือกปอ

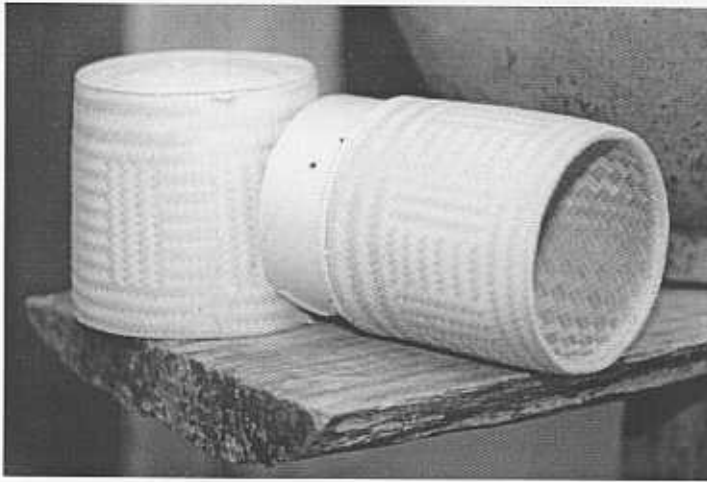
วัสดุที่ใช้	อุปกรณ์
1. ไม้ไผ่บ้าน อายุประมาณ 1 ปี (ราคาประมาณลำละ 40 – 50 บาท)	1. มีดโต้
2. ผ้าพลาสติกสีต่าง ๆ เช่น สีฟ้า , สีชมพู	2. มีดดอก
3. ด้าย	3. จักรเย็บผ้า
	4. กรรไกร

วิธีสาน

ขั้นตอนการสานหมวก	ภาพ
จักตอกความยาว 1 ปล้องไม้ไผ่	
นำดอกมารีด เพื่อให้ดอกบาง เวลาสานตอกจะได้ไม่หัก	
เริ่มสานโดยใช้ตอก 7 เส้น สานลายสอง สานเหมือนการถักเปีย ให้ได้ความกว้างประมาณ 1.5 นิ้ว	
สานให้ได้ความยาวมากที่สุด ม้วนเก็บไว้เพื่อความสะดวก เมื่อนำมาเช็บเป็นหมวก	

ขั้นตอนการสานหมวก	ภาพ
เริ่มก่อจอมหมวก ความยาวประมาณ 3 นิ้ว แล้วรวบจับดอกที่สานได้เย็บวนเป็นวงกลม	
เมื่อเย็บหมวกได้ขนาดตามต้องการแล้วเก็บปลายดอกให้เรียบร้อย	
ทำโบว์ติดหมวกด้วยใช้ผ้าพลาสติกสีอะไรก็ได้ แต่ที่นิยมใช้กันมี สีฟ้า, สีชมพู	
ถักขอบปีกหมวกด้วยใช้ผ้าพลาสติกสีอะไรก็ได้ แต่ที่นิยมใช้กันมี สีฟ้า, สีชมพู	

บ้านท่าลั้ง
ตำบลห้วยไผ่
อำเภอโขงเจียม
จังหวัดอุบลราชธานี
ผลิตภัณฑ์ : กระติบข้าว

ความเป็นมา

เมื่อก่อนชาวบ้านท่าลั้ง ต. ห้วยไผ่ อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี ไม่ได้รวมกลุ่มทำงานจักสาน แต่ละบ้านสานเองขายเองทำให้อำนาจในการต่อรองกับพ่อค้าคนกลางมีน้อยทำให้ขายกระติบข้าวไม่ได้ราคาเท่าที่ควรจะเป็น ดังนั้นนายสายสมร ตะครวงส์ ผู้ใหญ่บ้าน จึงได้รวบรวมสมาชิกเพื่อจัดตั้งเป็นกลุ่มจักสานกระติบข้าว ณ เดือนมีนาคม 2546 ปัจจุบันมีสมาชิก 10 คน อีก 20 คนลงชื่อไว้ แต่ยังไม่ได้เข้าร่วมสานในกลุ่มซึ่งสมาชิกแต่ละคนจะมารวมตัวกันสานกระติบข้าว ณ ที่ทำการกลุ่มคือ บ้านของนายชิต แก่นโสม ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาชีพหลักของชาวบ้านท่าลั้งคือ การสานกระติบข้าว

อาชีพเสริมคือ การออกหาปลา เมื่อจำหน่ายกระติบข้าวได้จะแบ่งให้สมาชิก 95 เปอร์เซ็นต์ ส่วนอีก 5 เปอร์เซ็นต์ หักเข้าบัญชีกลุ่ม เพื่อเก็บไว้ซื้อวัสดุต่อไป กระติบข้าวของบ้านท่าลั้งมีลวดลายและสีสรรแตกต่างจากกระติบข้าวจากที่อื่นมากคือ นำเปลือกไม้ไผ่ (เปลือกชั้นในไม้ไผ่) ซึ่งมีสีเขียวตามธรรมชาติ สานด้วยลายข้างกระแต (การสานร่วมกันระหว่างลายสองขึ้นและลายสองนอน) มีความสวยงามมาก

ชื่อกลุ่ม กลุ่มจักสานกระติบข้าว

ประธานกลุ่ม นายสายสมร ละครวงศ์ อายุ 43 ปี

บ้านเลขที่ 31 หมู่ที่ 5 ต. ห้วยไผ่ อ.โขงเจียม จ. อุบลราชธานี โทร. 045-249022

ที่ทำการกลุ่ม นายชิต แก่นโสม

บ้านเลขที่ 21 หมู่ที่ 5 ต. ห้วยไผ่ อ.โขงเจียม จ. อุบลราชธานี

ผู้ให้ข้อมูล

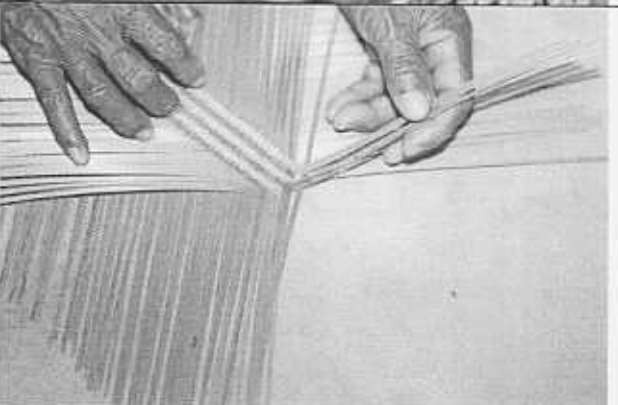
ที่	ชื่อ-สกุล	อายุ	ที่อยู่
1.	นายสายสมร ละครวงศ์	43 ปี	บ้านเลขที่ 31 หมู่ที่ 5 ต. ห้วยไผ่ อ.โขงเจียม จ. อุบลราชธานี
2.	นายชิต แก่นโสม	41 ปี	บ้านเลขที่ 21 หมู่ที่ 5 ต. ห้วยไผ่ อ.โขงเจียม จ. อุบลราชธานี
3.	นายนิกร พึ่งป่า	37 ปี	บ้านเลขที่ 38 หมู่ที่ 5 ต. ห้วยไผ่ อ.โขงเจียม จ. อุบลราชธานี
4.	นายสายคำ พึ่งป่า	60 ปี	บ้านเลขที่ 23 หมู่ที่ 5 ต. ห้วยไผ่ อ.โขงเจียม จ. อุบลราชธานี
5.	นายสา แก้วใส	58 ปี	บ้านเลขที่ 28 หมู่ที่ 5 ต. ห้วยไผ่ อ.โขงเจียม จ. อุบลราชธานี
6.	นายสมศรี พึ่งป่า	50 ปี	บ้านเลขที่ 1 หมู่ที่ 5 ต. ห้วยไผ่ อ.โขงเจียม จ. อุบลราชธานี
7.	นายวิเชียร ศิริมาตร	33 ปี	บ้านเลขที่ 45 หมู่ที่ 5 ต. ห้วยไผ่ อ.โขงเจียม จ. อุบลราชธานี

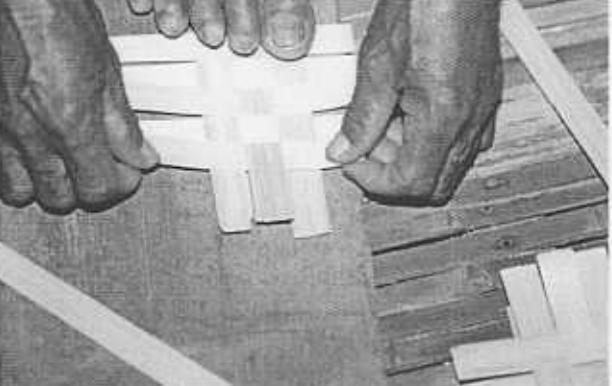
กระติบข้าว มี 3 ขนาด ดังนี้

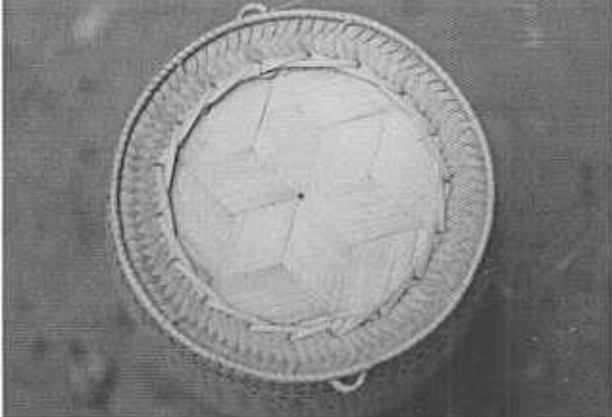
1. ขนาดใหญ่ ใบละ 200 บาท
2. ขนาดกลาง ใบละ 150 บาท
3. ขนาดเล็ก ใบละ 80 บาท

วัสดุที่ใช้	อุปกรณ์
1. ไม้ไผ่ อายุ 1 ปี (ราคาลำละ 10 บาท)	1. มีดโต้
2. หวาย	2. มีดดอก
3. ไม้เคี้ย	

วิธีสาน

ขั้นตอนการสานกระติบข้าว	ภาพ
เมื่อได้ไม้ไผ่ขนาดตามต้องการ นำมาจักดอก โดยจักเอาเปลือกชั้นในของไม้ไผ่ซึ่งมีสีเขียวอ่อน ความยาวของเส้นดอก ชาวบ้านจะมีไม้แบบในการวัด	
ชาวบ้านจะนิยมจักดอกไว้คราวละมาก ๆ จึงเริ่มสานกระติบข้าว สานจนหมดดอกแล้วค่อยประกอบเป็นกระติบข้าว	
ดอกเส้นแรกให้บ่าอยู่ตรงกลาง (บ่า หมายถึง รอยพับครึ่งดอก)	
เส้นต่อไปให้ขยับขึ้นเรื่อย ๆ สานหลายสอง ดอกจะเฉียงขึ้นไปเรื่อย	

ขั้นตอนการสานกระติบข้าว	ภาพ
เมื่อได้ความยาวตามต้องการจับม้วนทั้งสองด้านเข้าหากันเป็นวงกลม แล้วสานต่อด้วยลายข้างกระแต (ลายข้างกระแต คือ การสานร่วมกันระหว่างลายสองขึ้นและลายสองนอน)	
เมื่อได้ความสูงตามต้องการเปลี่ยนเป็นสานลายสาม ถึงปากกระติบข้าวเปลี่ยนเป็นลายคุบ (ลายด้านในกระติบ)	
สานลายคุบให้ยาวเท่าด้านนอก พยายามดึงให้ด้านในเล็กกว่าด้านนอกเพื่อเวลาพับขนาดจะได้พอดีกัน	
กันกระติบข้างในสานลายขัด	

ขั้นตอนการสานกระติบข้าว	ภาพ
ตีกระติบข้าวใช้ไม้เหี้ยจากฝังบาว	
ฝากระติบสานเหมือนตัวกระติบข้าวแต่สานให้ขนาดใหญ่กว่านิดหนึ่งเพื่อเวลาปิดฝาจะได้พอดี	
ฝาด้านบนสานลายแหวน	

บ้านขอนแก่น
ตำบลคอแลน
อำเภอบุณฑริก
จังหวัดอุบลราชธานี
ผลิตภัณฑ์ : หวดนึ่งข้าว

ความเป็นมา

หากพูดถึงหวดนึ่งข้าวแล้ว ในวงการเครื่องจักสานของ จังหวัดอุบลราชธานีคงไม่มีใครไม่รู้จัก บ้านขอนแก่น ต. คอแลน อ. บุณฑริก อย่างแน่นอน เพราะที่นี่ทำงานจักสานกัน มายาวนาน สานหวดนึ่งข้าวกันเก่งทั้งหมู่บ้าน แม้กระทั่งเด็กตัว เล็ก ๆ ถึงเข้าเรียนชั้นประถมปีที่ 1 ก็สานเป็น การสานหวดนึ่ง ข้าวจึงเป็นผลิตภัณฑ์จักสานส่งออกที่สำคัญของหมู่บ้าน แม้ว่า ราคาจะค่อนข้างต่ำ ด้วยราคา 5 - 12 บาท การกำหนดราคาหวด จะขึ้นกับฝีมือในการจักสานและความประณีต

การจักดอกที่มีความละเอียด สานได้แน่นหนา นางบัวกัน แสงคำ นักสานหวดฝีมือดีบอกว่า คนที่สานได้เก่งที่สุดจะสานได้ประมาณ 14 - 15 อัน ต่อวัน โดยเฉลี่ยแล้วค่าแรงจะไม่เกิน 100 - 200 บาทต่อวัน บ้านขอนแก่น มี 2 หมู่บ้าน คือ หมู่ 13 และหมู่ 9 ปัจจุบันมีกว่า 200 หลังคาเรือน เมื่อเราเดินทางเข้าไปในหมู่บ้านจะเห็นชาวบ้าน ทุกครัวเรือนมีการจักสานหวดนึ่งข้าวอยู่ได้จนบ้านเกือบทุกบ้าน ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า เคยมีความ พยายามจะรวมกลุ่มกันจัดตั้งกลุ่มอาชีพมาแล้วหลายครั้งแต่ไม่สำเร็จ เนื่องจากความไม่พร้อมในหลาย ๆ ด้าน ในที่สุดจึงต่างคนต่างทำ หาดตลาด และลูกค้าจำหน่ายเอง ด้วยราคาไม่พ่วงนักซึ่งจำหน่ายได้เรื่อย ๆ หากได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานเชื่อว่างานจักสานของที่นี่คงจะก้าวไกลไปได้อย่างแน่นอน

ไม้ไผ่ที่ใช้สานหวด บ้านขอนแก่นใช้ไม้พุง ซึ่งหาได้ในป่า เลือกไม้ไผ่เปลือกสีเขียว สีเนื้อไม้ เหลือง ความยาวหนึ่งปล้อง ประมาณ 80 เซนติเมตร การจักดอกไม้พุงไม่ยุ่งยากเหมือนไม้ไผ่ เด็ก ๆ ก็สามารถจักดอกได้ การสานหวดถือเป็นงานหัตถกรรมภายในครัวเรือน พ่อ แม่ จะเป็นคนหาไม้พุง ในป่ามาให้หรือซื้อไม้พุงในราคา 10 ปล้อง 20 บาท ลูก ๆ แต่ละบ้านจะรวมกลุ่มมานั่งสานหวดด้วยกัน แต่ละคนจะสานได้ประมาณ 10 อันต่อวัน แต่ละครอบครัวจะมีรายได้ประมาณ 3,000-4,000 บาท/ เดือน

ผู้ให้ข้อมูล

ที่	ชื่อ-สกุล	อายุ	ที่อยู่
1.	นางอุไร มรรยา	37 ปี	บ้านเลขที่ 101 หมู่ที่ 9 บ้านขอนแก่น ต. คอแลน อ. บุณฑริก จ. อุบลราชธานี
2.	นางอรพิน สุบินขัง	32 ปี	บ้านเลขที่ 56 หมู่ที่ 9 บ้านขอนแก่น ต. คอแลน อ. บุณฑริก จ. อุบลราชธานี
3.	นางสาวรุ่งตะวัน พรหมตา	15 ปี	บ้านเลขที่ 20 หมู่ที่ 13 บ้านขอนแก่น ต. คอแลน อ. บุณฑริก จ. อุบลราชธานี
4.	นางสาวนิรัตน์ สุทิน	15 ปี	บ้านเลขที่ 83 หมู่ที่ 13 บ้านขอนแก่น ต. คอแลน อ. บุณฑริก จ. อุบลราชธานี
5.	นางสาววิราวรรณ พรหมตา	15 ปี	บ้านเลขที่ 81 หมู่ที่ 13 บ้านขอนแก่น ต. คอแลน อ. บุณฑริก จ. อุบลราชธานี

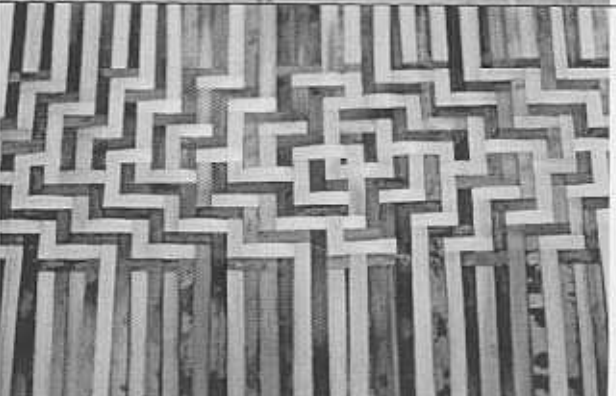
หวด มี 3 แบบ ดังนี้

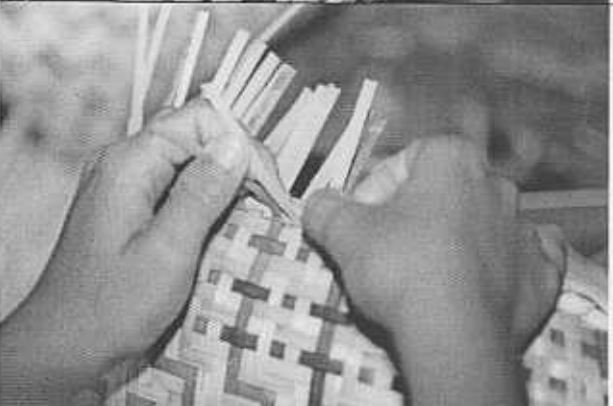
1. หวดลาย 1 ราคาอันละ 10 บาท
2. หวดลาย 2 ราคาอันละ 7 บาท
3. หวดที่ใช้ดอกตามความยาวของปล้องไม้ไผ่ ราคาอันละ 12 บาท

วัสดุที่ใช้	อุปกรณ์
1. ไม้พุ่ง	1. มีดโต้
	2. มีดดอก

วิธีสาน

ขั้นตอนการสานกระติบข้าว	ภาพ
เลือกไม้พุงขนาดตามต้องการ นำมารมควัน ป้องกันมอดเจาะไช และเร่งให้ความชื้นจากเนื้อไม้ให้ระเหยเร็วยิ่งขึ้น ป้องกันรา	
วิธีการจักตอก บ้านขอนแก่นมี 2 วิธี 1. จักตอกตามความยาวของปล้องไม้ไผ่ 2. จักตอกตามขวางของความยาวไม้ไผ่ หวดที่ได้จะมีราคาแพงกว่าการจักตอกวิธีที่ 1	
ตอกขนาดตามต้องการ	
1. ก่อ เริ่มสานโดยสานลายสามซัดบี ตอกขึ้นใช้ 14 เส้น สานให้ได้รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า	

ขั้นตอนการสานกระติบข้าว	ภาพ
ไป หักมูมกันหวดทั้งสองด้าน	
สาน สานลายสามซัดบี ขึ้นมาเรื่อย ระหว่างที่สานหวดให้พรมน้ำเรื่อย ๆ เพื่อให้ดอกนึ่งสานง่ายและมีความแน่นหนา	
เมื่อสานได้ขนาดตามต้องการใช้ไฟทากสานแถวสุดท้ายเพื่อให้ดอกแน่นคงทนแข็งแรง	
ม้วนเก็บริมขอบปากหวด โดยการใช้รูปแบบการสานด้วยลายม้วนขอบหรือเรียกอีกอย่างว่าลายเสือซ่อนเล็บ	

บรรณานุกรม

- พิทักษ์ น้อยวังคลัง. งานไม้ไผ่ในชีวิตคนอีสาน. สำนักพิมพ์ที่ราบสูง : มหาสารคาม, 2539.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. เครื่องจักสานในประเทศไทย. โอเอสพรีนติ้งเฮ้าส์ : กรุงเทพมหานคร, 2532.
- ศักดิ์ชาย สิกขา. สานกับมือ. คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี : อุบลราชธานี, 2544.